

056 12

1003

Několik kapitol z oboru slovanského práva.

Napsal

dr. **Karel Kadlec.**

Kadlec

(Otištěno z „Osvěty“ r. 1894.)

V PRAZE.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA.

1894.

Několik kapitol z oboru slovanského práva.

Napsal

dr. **Karel Kadlec**

Koblenzer

Tgc 3

(Otištěno z „Osvěty“ r. 1894.)

*Wielogłosem
prof. Fr. Š.*

od

autora. 132 I

188/994.

V PRAZE.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA.

1894.

I. Počátky studia slovanského práva.

Věda slovanského práva jest nejmladším odvětvím slavistiky. Pěstování její počalo, když před tím obrácena pozornost k slovanské historii, archeologii a filologii. Ačkoli první práce historické o Slovanech jakožto celku vydávány byly již v minulém století od cizinců, došla řada na slovanské právo teprve v tomto století, a to ještě dosti pozdě. Ze počáto bylo s historií a pak filologií, není divu. Historie to byla právě, která ukazovala na slavnou minulost jednotlivých slovanských národů, a filologie, která svědčila o stejném jich původu.

Již v první polovici XVIII. století (r. 1745) objevilo se ve Vídni pozoruhodné dílo Jana Chr. Jordana *De originibus Slavicis, opus chronologico-geographico-historicum*, r. 1783 pak spis K. B. Antona *Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse*, kteréž dílo kriticky probírá staré prameny a psáno jest opravdu vědecky. Za knihami jmenovanými následovala jich celá řada. Jednotliví spisovatelé, zejména němečtí, všímali si buď všech Slovanů nebo jen některých.

Uvádím pouze jmena Schlözera, Strittera, Bayera, Millera, Engla, Gebhardiho, Thunmanna, Meinerta, Adelunga. V zápětí za nimi šli historikové slovanští. Skoro současně obrácena pozornost i k filologii slovanské. Lásku k jazyku jest vůbec charakteristickou známkou druhé polovice minulého a počátku tohoto století u všech národů evropských. Ze západních zemí dostal se proud tento i mezi Slovany, hlavně do Čech a do Ruska. Rozdíl byl jen ten, že v Čechách v osobě Dobrovského representována byla opravdová věda filologická, kdežto na Rusi pozorujeme dlouhou (až do Vostokova) pouhý dilettantismus.

Spojení mezi Ruskem a západními i jižními Slovany udržuje se nejen od této doby kultu filologie, nýbrž už od doby Petrovy, nejvíce

však arci od doby Kateřiny a Alexandra I. Do Ruska voláni jsou profesori z rakouských Slovanů (za Kateřiny Srb Mirkovič von Mirjevo, za Alexandra I. Stojkovič, Terlaic, Kukolnik, Baludjanský a j.). Aby poznali západ- a jihoslovanský život, konají do rakouských zemí cesty: r. 1805 Turgeněv a Kajsarov, r. 1811 a 1812 Novosilcov (hledaje tu muže, který by mu sepsal srovnávací slovník slovanských jazyků), r. 1813 prezident akademie a potomní ministr národní osvěty Šiškov; v prosinci r. 1821 vydává se za podobným účelem na cestu do Rakouska P. J. Keppen, který se později jeví nadšeným a horlivým prostředníkem mezi spisovateli českými a ruskými. Půdu pro sympatie k mimoruským Slovanům připravuje v Rusku zejména známý publicista a později profesor slovanské filologie Kačenovskij († 1842). Od r. 1805 počíná vydávati Věstník Jevropy, v němž seznamuje Rusy se západními a jižními Slovy a jejich spisovateli. Chtěje konkurrovati s Kačenovským, vydává Bulgarin v Petrohradě Sěvernij Archiv a věnuje ho zájmům slovansko-ruské historie. Podobný účel jako Věstník Jevropy má list Polevého Moskovskij Tělegraf, dále Bibliografičeskije Listy Keppenovy, jež vycházely od počátku r. 1825 až do srpna r. 1826, a konečně Pogočinův Moskovskij Věstnik, který začal vycházeti r. 1827.

Důležitým činitelem ve slovanském znovuzrození jest také kroužek státního kancléře Nikolaje Petroviče Rumjancova. Obdržev od císaře svolení, aby směl na svůj účet vydávati státní listiny od nejstarších dob, skupil kolem sebe Rumjancov hlouček nadšených pracovníků a péčí jich počal vydávati památky starého slovanského písemnictví. Známa jest hlavně sbírka jeho *Sobranije gosudarstvennych gramot i dogovorov*. Již před Rumjancovem zabájilo podobnou činnost Moskevské Obščestvo istoriji i drevnostej rossijskich, založené roku 1804 k vydávání ruských letopisů. Tím byl položen pevný základ k vážnému studiu ruské minulosti a sesílen zájem o slovanskou minulost vůbec. Interes tento živěn byl hlavně vlivem Slovanů západních, Čechů a Poláků. S Čechy udržoval spojení jmenovitě Šiškov a Keppen, s Poláky Rumjancov. Seznámiv se v Praze s Dobrovským, Hankou a jinými spisovateli, dopisoval si Keppen s Hankou velice pilně. Získal jej také jakož i Dobrovského z Prahy, Kopitara a Vuka z Vídně, Kollára z Pešti, Šafaříka z Nového Sadu, Bandtkieho z Krakova, Linda a Mrongovia z Varšavy za příspěvatele pro své Bibliografické Listy. Styky, jež Keppen s Čechy a vůbec se západními Slovy zapředl, měly za následek, že Šiškov, stav se r. 1824 ministrem osvěty, chtěl otevřítí při ruských universitách speciální stolice slovanské filologie a obsadití je Keppenovými známými z rakouských Slovanů, hlavně z Prahy. Prvý pokus se »stolicí slovanské slovesnosti,« učiněný Razumovským, přítelem Kačenovského, v Moskvě r. 1811, se nezdařil. Profesorem uvedeného předmětu jmenován byl Gavrilov, muž, který se na to místo nijak nehodil. Přednášel sice až do své smrti r. 1829, ale tímto »nevolníkem slavistou,« jak jej nazývá Kočubinskij, špatně byla vyplněna stolice slovanské slovesnosti. Keppen přišel na myšlenku lepší. Slovanská věda mohla (dle jeho mínění) prospívati jenom tenkrát, kdy by nově zřízené stolice obsazeny byly schopnými silami z ciziny, a těmito shle-

dával přátele své z Prahy: Hanku, Šafaříka a po případě i Palackého. Na místo Palackého, kterému nebyl zrovna nakloněn, navrhol Keppenovi Hanka Čelakovského. Myšlenka Šiškova, resp. Keppenova, zříditi slovanské stolice, měla již před několika roky provedena býti v Polsku, kde r. 1822 rada Vilenské university vyslala do slovanských zemí profesora Bobrowského, a Varšavská universita r. 1825 profesora Kucharského, který mezi rakouskými Slovy, zvláště v Praze strávil pět let. — Jednání s Hankou zahájil Keppen již na podzim r. 1826 a podobně psal i Kopitarovi. Hanka uvítal plán Keppenův s velikou radostí. Mnohem chladněji pohlížel na věc Kopitar, který neviděl v obsazení stolic historie slovanských literatur silami cizími žádného prospěchu pro ruskou vědu.

Podobného mínění byl komitét organisace učebních ústavů, který se měl definitivně o plánu Šiškova vysloviti. Při poradách komitétu získal si většinu návrh, že bude nejlépe, když nové stolice, jež se budou zřizovati, obsadí se dle projektu Parrotova silami domácími. Projekt ten byl schválen, a plán Šiškova se tudíž nezdařil. Nicméně neochabl tím interes k věcem slovanským, naopak značně sesílil.

Podobně jako s Čechy udržováno čilé spojení s Poláky. O vědecký ruch polský zajímal se hlavně Rumjancov a přítel jeho Kalužský biskup Jevgenij, později vladyka Kyjevský († 1837). Lelewel znám byl ruskému čtenářstvu již od r. 1823 a 1824, kdy uveřejnil v Sěverním Archivu kritiku o Historii Karamzinově. Rovněž tak docházely pozornosti Rumjancova spisy Bandtkieho, Golembiowského, Danilowicze, Bobrowského a j. Naopak všímali si opět Poláci literatury ruské. Grečova Historie ruské literatury, jež vyšla r. 1821, přeložena byla od Linda do polštiny (sloužila také za vzor Šafaříkově *Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur 1826*, a Jungmannově Historii české literatury). Z Jihoslovanů udržovali spojení s Ruskem zvláště Kopitar a Vuk-Karadžić.¹⁾

Uvedené příklady postačí, abychom seznali, že mezi slovanskými spisovateli bylo na počátku tohoto století spojení velmi čilé. Nám, kteří jsme od onoho ideálního ruchu vlasteneckého pomalu již celé století vzdálení, nejsou ani dobře známy obtíže, s jakými museli zápasiti první naši slovanští činitelé. Ačkoli ve vědě nebylo takorčka ještě nic vykonáno, a knih bylo tedy velmi málo, tak že za dobrého spojení snadno by bylo bývalo celou literaturu slovanskou přehlednouti, bylo tomu ve skutečnosti jinak. Rusko, vzdáleno jsouc od ostatního Slovanstva na stamil, bylo za tehdejších nedostatečných komunikačních prostředků od celé Evropy úplně odděleno. Celé neděle trvalo, než se vyměnily mezi Prahou a Moskvou korespondence. Knihu dostatí bylo lze jen po dlouhé době a za cenu neobyčejně vysokou. Ke všemu tomu tehdejší policejní duch nedovoloval žádného živějšího hnutí duševního. V jakémkoli projevu slovanské vzájemnosti shledáván byl nebezpečný politický panslavismus, hrozící zkázou všemu Němectvu. Dnes změnily se poměry značnou měrou. Hydra politického panslavismu přestala již strašiti, litera-

¹⁾ A. A. Kočubinskij, Načalnyje gody russkago slavjanovědenija. Zap. imp. Novor. univers., sv. 46., 1888.

tury slovanské značně rozkvetly, komunikace valně se zlepšily, tak že dnešní podmínky pěstování slovanské vědy jsou mnohem příznivější než před celým skoro stoletím. Naproti tomu však bohužel ochablo také ono nadšení, jakým vyzbrojeni byli naši první pěstitelé slovanské vzájemnosti. Tím se vysvětluje, že studium slavistiky nepokročilo podnes tak, jak bychom si přáli. Jest pravda, mnoho bylo dilettantismu mezi prvými našimi vědeckými hlasateli slovanského vědomí, mnoho fantasmie, ale mnoho také idealismu. My jsme již vystřízlivěli. Přestali jsme básnití o slovanské minulosti, vyšli jsme z věku dětského. Na slovanskou minulost nedíváme se již jako na apotheosu, hledíme na ni klidně zrakem zkušeného diváka. Chladný rozum a přílišná vypočítavost, částečně i sebeklam vy-
zírá z našeho jednání.

Vina toho, že nevykonali jsme v oboru slavistiky tolik, co třeba, padá nejen na nás, nýbrž i na všechny ostatní Slovanů. Cítíme se všichni příliš samostatnými; nemístná hrdost a netečnost překáží nám ve vzájemném poznání, jež pokládáme za nepotřebné a zbytečné. Slovanská vzájemnost byla nám štítem a ochranou jen v dobách, kdy cítili jsme se neobyčejně malými a kdy měli jsme vzájemnou podporu za nezbytnou. Důkazem toho jest první slovanské hnutí v Čechách, v Polsku, v Rusku i na slovanském jihu. Bojíce se o svou samobytnost národní a jsouce si vědomi bývalé slávy českého království, viděli čeští slavisté v hlásání slovanské myšlenky jedinou spásu. Táž idea měla dopomoci Polákům k obnovení někdejší slavné obce pospolité. Také Rusové, sblíží-
jíce se již od Petra Velikého pomalu se západní Evropou a poznávající svou literární a vůbec kulturní opožděnost, chápali se horlivě slovanské myšlenky.

Jak jsme již pravili, počíná slavistika pracemi historickými. Polákům napsal již v osmdesátých letech minulého století velké sedmi-svazkové dějiny Adam Naruszewicz, Srbům rovněž obsáhlou historií o 4 svazcích: »Istorija raznych slavenskich narodov, najpače Bolgar, Chorvatov i Serbov« (ve Vídni, r. 1794), Joann Raič. V Čechách, kde r. 1770 založena byla Soukromá učená společnost, proměněná r. 1784 na veřejnou Král. Českou společnost nauk, pěstována byla historie hlavně členy této společnosti, zejména kritickým badatelem Gelasiem Dobnerem. V Rusku došlo ze všech slovanských zemí nejdříve k několika pracím historicko-právnickými, po nichž arci nastala ohromně dlouhá přestávka. Roku 1737 předložil Ruské akademii nauk Vasil Tatiščev Suděbnik cara Ivana Vasiljeviče z r. 1550 a pak Ruskou Pravdu knížete Jaroslava Vladimiroviče z XI. stol. Poslední právní památku vydal poprvé tiskem August Schlözer r. 1767. Schlözer má za to, že právo Ruské Pravdy jest původu dánsko švédského (někteří ruští učenci, jako Pogodin, byli podobného mínění). Naproti tomu Tatiščev, srovnávaje památky tyto se starými řády Židů, Řeků, Římanů, Němců a se současným perským a kalmyckým právem, nabyl přesvědčení, že Ruská Pravda není původu cizího, nýbrž že ji ruští Slované přinesli s sebou do svých sídel. (*Prodolženije Drevnej Rossijskoj Vivliofky*, č. I., Petrohrad 1786). Podobného mínění jako Tatiščev byl jiný historik Boltin. Opačný názor Schlözerův (o cizím původu slovanského práva) sdílela zejména t. zv. německá škola právních historiků ruských, založená Derptským profe-

sorem J. F. Gust. Ewersem, dle jehož mínění bylo pramenem Ruské Pravdy právo Salických Franků.

Cizí původ slovanského práva hlásali také první slovanští právníci v Polsku, na př. Tadeusz Czacki, který napsal díla: *O litewskich i polskich prawach, ich duchu, źródłach i związku i o rzeczach zawartych w piernwszem statucie dla Litwy 1529* (ve Varšavě, 1800 až 1801, 2 díly; 3. vydání v Krakově 1861); *Rozprawa o źydach* (Vilno, 1807); *Czy prawo rzymskie bylo zasada praw litewskich i polskich* (Vilno, 1809); *O prawach Mazowieckich* (Křemenec, 1811) a j. Dle Czackého všechna práva polská a litevská vzata byla od severních národů a Němců. Rovněž hr. Ossoliński v díle *Wiadomości krytyczno-historyczne przez Józ. Maks. Ossolińskiego wydane* ve 4 svazcích (v Krakově r. 1818, později i ve Lvově) byl náhledu podobného jako Czacki. Cizí původ ve staropolských právních řádech hledá také Naruszewicz a Jan Vincenc Bandtkie,¹⁾ mladší bratr proslulého filologa a historika Jiřího Samuela Bandtkieho. Máme od něho hlavně tyto spisy: *De studio juris polonici* (1806), *Zbiór rozpraw o przedmiotach prawa polskiego* (r. 1812 ve Varšavě a Vilně), *Jus Culmense* (Právo Chlumské, r. 1814), *O powazaniu dawniejszych w Polsce prawników uczonych* (ve Varšavě, 1825), *Jus polonicum* (rovněž ve Varšavě, r. 1831) a j. Bandtkie první systematicky zpracoval historii polského práva. Vydána byla r. 1850 (po jeho smrti) pod názvem *Hystorya prawa polskiego*; r. 1851 vyšlo pak jeho *Pravo prywatne polskie*. K vývodům svým užil Bandtkie hlavně starých historikův a starších úředních sbírek práv polských.

Naproti náhledům o cizím původu slovanského práva vyvstala řada spisovatelů, hájících originalnost starých slovanských řádů. Prvním z nich jest Polák Vavřinec Surowiecki, který nebyl sice právníkem, ale položil základ nové právnícké školy zbudované později Lelewelem. Myšlenku svou vzal Surowiecki dle Soběstianského²⁾ od Herdera, a to ze 4. svazku jeho díla *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Riga a Lipsko, 1791). Čtvrtá kapitola řečeného díla věnována jest charakteristice starých Slovanů. Dle Herdera nebyli Slované nikdy národ podnikavý a výbojný jako Germáni, nýbrž pokojný, klidně vzdělávající své role a chovem dobytka se zabývající. Charakteristickou jejich vlastností byla též pohostinnost.

¹⁾ Životopis jeho v Bibl. Warsz., sv. 1. r. 1846.

²⁾ *Učeniya o nacionalnykh osobennostjach charaktěra i juridičeskago byta drevnich Slavjan*. Charkov 1892. Str. 336 a XII. Spis tento podává mnohá data pro genezi učení o charakteristických zvláštlostech slovanského bytu. Používáme dat jeho v následujících rádcích. V Rusku vystoupil proti spisu Soběstianského v Kijevské Starině velmi příkré D. J. Bagalěj (sv. XXXIX, r. 1892). Ač mnohé výtky, jež Bagalěj činí Soběstianskému, jsou správné, nelze přece spis šmahem odsuzovati; naopak v jádru svém jest dílo Soběstianského velmi dobré. — Co se týče vlivu Herderova na slovanské literatury, souhlasíme se Soběstianským úplně, ač máme jinak za to, že nebylo učení Herderovo apriorní, jak myslí Soběstianský. Naproti tomu však dáváme za pravdu opět Bagalějovi, že jest zcela neodůvodněno vykládati Leleweleovu theorii o občinném bytí vlivem Rousseauovým.

Myšlenky Herderovy došly ohlasu hlavně v Čechách a v Polsku. U nás již r. 1808 Dobrovský ve svém Slavíně otiskl celou úvahu Herderovu o slovanských národech. Současně s Dobrovským učeňuje Herderovskou charakteristiku Slovanů ve zkrácené formě Kopitar ve své Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark (Lublaň, 1808). Rok na to rozvádí myšlenky Herderovy polský spisovatel Vavřinec Surowiecki v přednášce své *Rozprawa o sposobach dopełnienia historyi i znajomości dawnych Słowian, czytana na posiedzeniu publicznem Towarzystwa Król. Przyjaciół nauk* dnia 19. stycznia 1809 roku. Ideje Herderovy musely dojíti rychlého sluchu zejména u Poláků. Byli tu ještě pamětníci nedávné samostatnosti bývalé republiky, mužové, kterým tanula na mysli někdejší slavná minulost národa polského, roztrženého nyní na tři kusy. Jest zcela přirozeno, že učením Herderovým nadchnul se Surowiecki právě v té době, když od vítězných pochodů Napoleona, utvořivšího vévodství Varšavské, dalo se očekávat, že říše polská bude v bývalé své podobě obnovena. Další rozvoj myšlenek Surowieckého nalézáme v obšírné jeho práci *Sledzenie początku narodów słowiańskich* (1824, ruský překlad ve Čteníjch Obšč ist. i drevn. ross. r. 1846 č. 1., s úvodem Bodjanského). Surowiecki nemluví sice o původu starého práva slovanského, ale důsledky, které z jeho spisů učinili pozdější právníci, nemohly být jiné, než že právo slovanské jest právo původní, domácí, nikoliv cizí. Lčíf Surowiecki staré Slované jako národ, který od národů jiných, zejména Němců, velice se lišil. Naproti Němcům vynikali staří Slované mírnou povahou, pohostinstvím, prostotou mravů, upřímností a lidskostí. Otroctví vůbec neznali, rovněž tak lidských obětí a jiných neřestí. — Totéž učení hlásal později i Šafarík ve svých Slovanských starožitnostech.

Ve slépějích Surowieckého šel jiný Polák, Majewski. Myšlenku o originalnosti slovanského práva vyslovil ve dvou pracích: 1. *O Słowianach i ich pobratymcach*. Część I. obejmująca czytanie na posiedzeniach działowych w latach 1813, 1814, 1815 (Varšava, 1816), a 2. *Rozkład i treść dzieła o początku liczych sławiańskich narodów*, tudzież każdego w szczególności, 4 sv. (ve Varšavě 1818). Poněvadž Slované jsou přímými potomky starých Indů, praví Majewski, mají slovanští právníci v těch případech, kde se v starém slovanském právu jeví mežera, vyplnit ji zásadou vzatou z indických památek, složených mnoho tisíc let před narozením Kristovým. Hlavní pozornost obracetí mají na sborníky Jadžnavalkija a Manův. Že se nám staré slovanské právní památky (zákoníky) nezachovaly, toho příčinou jsou křesťanští kněží, kteří zavádějice křesťanství hubili všechno, co bylo pohanské. Zbytky starého slovansko-indického práva zachovaly se v některých došlých nás památkách, jako v Ruské Pravdě a zejména v zákonech Baltických Slovanů.

Učení Majewského rozvíjí dále Ignác Rakowiecki ve dvousvazkovém spise *Pravda Ruska* czyli Prawa wielkiego xięcia Jarosława Władymirowicza (1820—22), kde vystupuje proti Naruszewiczovi, Ossolińskému, Czackému a vůbec těm, kteří hlásali, že zásady politického a právního života slovanského i mnohé řády a právní ústavy vzaty byly z ciziny. Rakowiecki stanul na půdě úplně slovanské, uváděje, že

Ruská Pravda jest ryzí slovanská památka, a že se jí užívalo u všech Slovanů. Myšlenku, že Slované již v době pohanské měli obecný zákoník, který s sebou přinesli z Indie do Evropy, opakuje Rakowiecki po Majewském, rovněž tak myšlenku, že zásady staroslovanského práva hledatí sluší v indických památkách (snad ve sborníku »Vedas«). Spis Rakowieckého vzbudil pozornost obzvláště v Rusku. Autorovi dostalo se za něj zlaté medaile od Ruské akademie. Od Rakowieckého jest také práce O stanie ciwilnym dawnych Słowian (ve Varšavě, 1820).

Rozvíjejíce učení Surowieckého, hlásali Majewski i Rakowiecki nauku, že právo slovanské jest právem samobytným, od práva německého značně se lišícím, v čem však rozdíl spočívají, nebyli si jasně vědomi. Učení jejich bylo příliš neurčité a mlhavé. Vývody Surowieckého, resp. Heglovy, jež byly výsledkem idealisace starého bytu slovanského a vřelých tužeb jmenovaných mužů, byly velice zajímavé. Ideální život starých Slovanů lákal Surowieckého i Majewského, aby vysvětlili jeho základní zásady. Místo, aby se obrátili ku pramenům a snažili se učení své o ně oprávit, pouštějí se oba spisovatelé do prázdného prostoru fantasie a hledají počátky slovanského práva v Indii.

Mnohem určitěji, ač o málo správněji, vede si historik polský Jáchym Lelewel, známý jinak až příliš smělými hypothesami v oboru polské historie i polského práva. Lelewelovi náleží zásluha, že první formuloval neurčité dosud učení Majewského a Rakowieckého. R. 1828 vydal proslulý svůj spis *Początkowe prawodawstwo polskie cywilne i kryminalne do czasów Jagiellońskich*, v němž označil jako charakteristickou známku slovanského práva naproti právům jiným (na př. germánskému) *princip pospolitosti, občinnosti (gminowładności)*. Za příkladem Rakowieckého vystupuje tu proti spisovatelům, kteří hledali původ polského práva v cizině. Dle Lelewela pozorujeme u starých Slovanů naproti individualismu západní Evropy zásadu pospolitosti, která se jeví v nejrůznějších směrech. Národ projevoval na př. vůli svou ve formě věče (sněmu), jehož se účastnilo veškeré obyvatelstvo, jsouc svobodno a navzájem si rovno. Rovnost, svoboda a bratrství, známé tři základní demokratické principy, hlášané francouzskou revolucí, provedeny byly již v starém životě slovanském atd. Přijetím křesťanství změnily se poněkud poměry. Západní Slované podřizují se znenáhla vlivu německému, východní a jižní byzantskému. Jediná Polska uskutečnila staroslovanský ideál pospolitosti v celém jeho rozsahu a poskytla prvý příklad veliké republiky. Nikde nejevila se suverenita národa tak jako v Polsece. Tomuto původnímu směru však se Polska zpronevěřila. Pozdější republika zbavila prostý lid všech práv a tak dospěla ku pádu. Obroditi se může Polska jen tenkrát, když vrátí se k řádům prvotným a osvobodí rolnictvo. Toto své učení vykládal Lelewel nejen v díle již zpomenuťem, nýbrž i v jiných svých spisech, jako v práci *Considerations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple* (sepsáno r. 1836, vydáno poprvé r. 1844 v Paříži; něm. překlad z r. 1845: Betrachtungen über den politischen Zustand des ehemaligen Polens und über die Geschichte seines Volkes, v Bruselu a Lipsku; polský překlad ve III. sv. sbírky spisů Lelewelových, vydání Župaňského, pod názvem: Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej, 1855).

v díle *Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski* (vyd. Županského, 1853) a pak ve svých řečech a spisech politických: *Mowy i pisma polityczne* (XX. sv. úplné sbírky jeho spisů, r. 1864). Z četných jeho právnických spisů známy jsou zejména ještě tyto: *Księgi ustaw polskich i mazowieckich, Krytyczny rozbiór Statutu Wiślickiego* a j.

Soběstianský má za to, že theorie občinného bytu složila se v myslí Lelewelově hlavně pod vlivem idejí Ženevského filosofa, které měly horlivé přívržence ve středu polské intelligence XVIII. století. Rousseauův spis *Du contrat social ou principes du droit politique* naplňoval prý polské vlastence touhou po obnovení někdejší říše polské. Hlavním představitelem těchto polských nadšenců byl Wielogorski, s Rousseauem osobně známý, který sepsal r. 1775 knihu *O przywróceniu dawnego rządu według pierwiastkowych Rzeczypospolitej ustaw*. K žádosti jeho napsal Rousseau své úvahy o státním zřízení Polsky (*Considérations sur le gouvernement de Pologne*). Ale v úvahách těchto nepodává Rousseau o starém polském zřízení nic nového. Opakuje několikrát již vyslovenou myšlenku, že základem polského veřejného života byly dotčené tři principy: rovnost, volnost a bratrství. Po učení o principu pospolitosti (kollektivismu) naproti západoevropskému individualismu není v úvahách Rousseauových ani stopy. Máme tedy za to, že theorii Lelewelovu sluší vykládati jen vlivem všech jeho předchůdců, počínajíc Herderem a Surowieckým, nikoli však vlivem Rousseauovým. Od Rousseaua mohl vyjít jen zevní popud, nic jiného. Ostatně stálo by za vyšetření, zdali na theorii Lelewelovu neměl snad nepřímý vliv uvedený již německý profesor v Derptě, Ewers, známý původce rodové theorie starého slovan-ského bytu. Již r. 1814 pojednal Ewers ve spise *Kritische Vorarbeiten zur Geschichte der Russen* o mnohých historicko-právních otázkách. V dodatku k jinému svému dílu *Geschichte der Russen* z r. 1815 podal krátký přehled historie ruského práva. R. 1826 vyšel pak v Derptě a Hamburce nejdůležitější jeho spis *Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung* (rusky uveřejněno r. 1835 v překladě J. Platonova: *Drevněe russkoje pravo v istoričeskom jeho raskrytiji*). V díle tomto probráno bylo ponejprv kriticky nejstarší ruské právo od založení ruského státu do Jaroslava, a to na základě letopisů, smluv s Řeky a Pravdy Ruské. V Ewersově theorii o rodovém bytě ruských Slovanů postoupil o něco dále jiný Němec, prof. Alex. von Reutz, napsav r. 1829 *Versuch über die geschichtliche Ausbildung der russischen Staats- und Rechtsverfassung* (v Mitavě; ruský překlad s velmi obšírnými poznámkami od F. Moroškina: *Opyt istoriji rossijskich gosudarstvennych i graždanskich zakonov*, vyšel r. 1836). Theorie rodového bytu našla si přívržence i mezi ruskými historiky a právníky. Uvedeme je níže. Theorie tato spočívala na principu pospolitosti *krevní*. Ruští Slované žili dle Ewersa v rodovém společenství. Rod byl základem všeho života soukromého i veřejného. Theorie občinnosti, kterou vynalezl Lelewel, měla za základ rovněž pospolitost, arci ne krevní, rodovou, nýbrž zájmovou.

V literatuře polské měl Lelewel stoupence téměř po celé půlstoletí. Na západ dostalo se učení jeho prostřednictvím A. Mickiewiczze, který

v přednáškách svých na Collège de France v letech 1840—1844 populárním způsobem šířil názory Lelewelovské. (Sr. *Cours de littérature slave professé au Collège de France. Histoire politique et littéraire*, v Paříži 1860; něm. překlad: *Vorlesungen über slav. Litteratur und Zustände*, v Lipsku a Paříži 1840; dále *Les Slaves, l'église officielle et le Messianisme*, 1866, 2 díly). Dle Mickiewiczze napsal pak o Slovanech do *Revue de deux Mondes* (r. 1843 v prosinci) článek A. Lebre (*Mouvement des peuples slaves. Leur passé, leurs tendances nouvelles. Cours de M. Mickiewicz*). Stať Lebreova, uveřejněna jsouc v žurnále světového jmena, došla co největšího rozšíření. Ve stejném duchu jako Lebre napsal pak Cyprien Robert článek *La conjuration du panslavisme et l'insurrection polonaise* (*Revue de deux Mondes*, 15. března r. 1846).

V letech dvacátých tohoto století rozmnožil řadu pracovníků na poli práva slovan-ského jiný Polák, proslulý Václav Alexandr Maciejowski, jen o šest let mladší Lelewela. Nadchnuv se prací Rakowieckého pojal úmysl oddati se studiu slovan-ského práva. Hlavním účelem bylo mu dokázati samobytnost a originálnost práva slovan-ského. S před-
sudkem tímto puštil se r. 1820 do studia a po 12 letech vydal prvý díl obsáhlé srovnávací studie pod názvem *Historja prawodawstw Słowiańskich*¹⁾ (vyšla ve 4 dílech v letech 1832—35; II. vydání šestidílné v letech 1856—65). Maciejowski předstihl ještě Lelewela a své

¹⁾ Čtyři léta po *Historii prawodawstw Slow.* (r. 1839) vydal Maciejowski *Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian*, r. 1842 spis *Polska aż do pierwszej polowy XVII. wieku pod względem obyczajów*. — Velké trojsvazkové dílo jeho *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830* vyšlo r. 1852. (Práce dovedena jest pouze do r. 1650). — Druhé vydání *Historie prawodawstw* doplnil Maciejowski ještě třikrát; prvá část prvého doplnění vyšla ve Varšavě 1871 pod názvem *Przeгляд najnowszych prawodawstw Słowiańskich*, druhé doplnění rovněž ve Varšavě r. 1872 pod názvem *Dopełnienia Historji prawodawstw Słowiańskich* a třetí doplnění konečně v Rozpravách odboru histor. filosof. Krakovské akademie, sv. VI., r. 1877 pod názvem *Antoni Zygmunt Helcel jako prawnik-historyk*. Stať poslední doplněny zároveň spis *Polska pod względem obyczajów a Piśmiennictwo polskie*. — Druhé vydání *Historie prawodawstw* zkritisováno bylo velmi přísně v publikaci *Pismo zbiorowe, wydane przez Jozafata Ohryzko* (v Petrohradě, 1859, str. 374—490). Anonymním kritikem byl dle Maciejovského Boleslav Ostrowski. (Srov. Rozpr. wydz. hist. filozof. Akad. Umiej., tom VI., 1877, str. 252.) Další přísnou kritiku *Historie prawodawstw* podal V. Dutkiewicz ve spise *Spostrzeżenia nad historja prawodawstw Słowiańskich* (1870). Příznivé kritiky jsou zvláště od Stanisl. Zborovského (*Dziennik literacki*, Lvov, 1867 č. 37 a násl.) a Mich. Bobrzyńskiego (*Niwa*, dwutygodnik naukowy, liter. i art. sv. IV., Varšava, 1873). — O *Pamiętnikach* Maciejovského rozprédla se polemika mezi spisovatelem a kritikem Ign. Richterem v *Bibl. Warsz.*, r. 1841, sv. 2. a 3. Týž Richter kritikuje a haní v *Bibl. Warsz.*, 1842, sv. 4. též dílo Maciejovského *Polska aż do polowy XVII. wieku*... Naproti tomu zastává se (tamtéž) Maciejovského Fr. Pstrokoński a K. W. Wojcieki (který dílo chválí, až i leccos vytýká). — Po smrti Maciejovského vydal r. 1890 M. Witkowski z pozůstalých materiálů knihu *Historja miast i mieszczan w krajach dawnego państwa polskiego*. Jest to práce velmi slabá. — Další úvahu věnoval Maciejovskému Fr. Rački v Radu Jugosl. Akad., sv. LVIII.

předchůdce. Kdežto tito spokojili se dokazováním, že slovanské právo nebylo vzato u Němců a jiných národů, nýbrž že jest právo originální, dal se naopak Maciejowski unesti ohnivou fantasií, a co kde viděl v cizím právu společného s právními formami a řády slovanskými, všecko pokládal za ryze slovanské. Právní život starých Slovanů zidealisoval na nejvyšší míru. Kdežto německé právo se dle něho vyznačovalo duchem nesnášlivosti a nelidskosti, vynikalo právo slovanské humanností, rozumností a mnohými jinými krásnými vlastnostmi. Našli přes to v právu slovanském nějakou nepěknou črtu, která se mu nehodila do rámce jeho názorů, vykládal ji vlivem drsných řádů jiných národů. Otroctví, mnohoženství, zabíjení novorozenců dětí a chorých starců jakož i lidské oběti a jiné zlořády nemohly býti původu slovanského, nýbrž byly k Slovanům zaneseny z ciziny. — Co se týče občinné theorie Lelewelovy, pozměnil ji poněkud Maciejowski, vlastně spojil ji s Ewersovou theorií rodovou. Dle něho bylo prvotné zřízení Slovanů *rodově-občinné* (rodowo-gminowładne.¹⁾

Po celá desetiletí přijímána byla theorie Lelewelova a Maciejowského skoro ode všech polských právních historiků. Teprve v sedmdesátých letech počali jednotlivci proti nim vystupovati. Hlavní její odpůrce jest profesor *Bobrzyński* (*Dzieje Polski w zarysie*, v Krakově 1879, 2 svazky, III. vydání ve Varšavě 1891; ruský překlad pod redakcí N. J. Karějeva: *Очерк истории Польши*, v Petrohradě 1889—1892).

K starším (co do času) pracovníkům v oboru polského práva sluší počítati také dva přední spisovatele Rom. Huba a A. Z. Helcla; ale co se týče metody a ducha spisů jejich, nutno počítati je ku právníkům školy nové. Více o nich promluvíme v kapitole III.

Velmi málo bylo učiněno pro slovanské právo v Čechách, v zemi, ve které působil praotec slavistiky Josef Dobrovský. Z Čech vycházel více jen mravní popud ku pěstování slavistiky. Básnického hlasatele našel tu panslavismus v osobě Kollárově. Jeho Slávy dcera vyšla po prvé pod prostým názvem *Báseň* v Praze 1821, pod názvem Slávy dcera v Pešti 1824. Brošura však Kollárova »O literární vzájemnosti mezi rozličnými plemeny a nářečnými národy slovanského,« sepsaná původně česky a pak do němčiny přeložená, dostala se do širší veřejnosti teprve na sklonku let třicátých. Hanka a jeho přátelé působili více jen živým stykem osobním a písemným než literárně. Na velkou a rozsáhlou činnost literární nestačili.

První se pustil do studia slovanského práva Palacký. Roku 1837 uveřejnil v *Časopise Českého Musea* úvahu *Právo staroslovanské aneb srovnání zákonů cara srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách* (vyšla v ruském překladu Bodjanského ve Čteníjích Obšč. istor. i drevn. ross. r. 1846, v srbském překladě M. Popoviće v *Glasniku Družstva Srbské Slovesnosti*, sv. II. r. 1849. Uveřejněna byla též jako příloha A. v I. sv. českých dějin Palackého). V práci své uvádí Palacký mezi jinými zvláštnostmi slovanského práva zejména instituci obecné poruky, společného ručení. Praví o ní: »Že společné ru-

¹⁾ Tato theorie Maciejowského jest podobna pozdější záduhové theorii Leontovičově, k níž Leontovič dospěl studiem charvátského práva.

čení bylo všem německým národům neobyčejné a neznámé, nepotřebí nám po Feuerbachovi a Weiskovi znova dokazovati. Kromě slovanských národů kvetl rád tento, pokud nám povědomo, jen u starých Anglosasů v Anglii, jejichžto celá právní ústava právě v těch punktech, ve kterých od všegermánské se uchyluje, podivně dosti zjevuje zvláštní se slovanskou příbuzenství.« Zajímavé jest, jak upozorňuje Soběstianský, že Palacký na potvrzení svého mínění, jako by obecná poruka byla neznáma Germánům, odvolává se na dílo Feuerbachovo »De universali fidejussione quam germanice Gesammtbürgschaft vocant« (v Norimberce 1826), kde se dokazuje pravý opak. Rovněž tak má Palacký nesprávně za to, že jen těm Němcům znám byl řád herwede, gerade, kteří sousedili se Slovanů, a že jej proto Němci od Slovanů přijali. Také na pokutu placenou za zabití člověka (t. zv. hlavu nebo viru ve slovanském právé) díval se Palacký jinak než na touž pokutu, zvanou v německém právu wergelt. Názor jeho přijal pak ruský spisovatel Ivanišev, který ke konci třicátých let v Praze pod vedením Hankovým studoval staročeské právní památky. Ivanišev byl první Rus, který hájil samobytnost slovanského práva. Výsledkem jeho Pražského studia byly tři práce: 1. doktorská dissertace *O platě za ubíjstvo v dřevně-russkom i drugich slavj. zakonodatělstvach v sravněni s germanskoju viruju*, 2. *Dřevně-právo Čechov* (kde podán vlastně jen úryvek z Řádu práva zemského; vyšlo v Žurn. Min. nar. prosv., sv. 30. r. 1841) a 3. *Ob iděje ličnosti v dřevních pravach Bogemskom i Skandinavskom* (Žurn. Min. nar. prosv., sv. 36. 1842. Srov. též spisy Ivaniševa, v Kijevě 1876, díl I. Izslědovanija po istorii slavjanskich zakonodatělstv).

Učení Palackého o zvláštnostech slovanského práva naproti právu německému přijato bylo slovanskými učenými bez námitek. Jen co se týče herwede, dovolil si Palackému odporovati Voel ve svém *Pravěku země české*, dokazuje zcela správně, že herwede jest institucí německou a nikoli slovanskou, a že do Srbska zanesena byla v pozdní době z ciziny.

Kromě Palackého zabýval se slovanským právem — arci jen mimotně — také Šafařík. Vydavatelské činnosti jeho dodkne se v kapitole III. Do *Časopisu Českého Musea* r. 1854 přispěl »Krátkou zprávou o statutu Polickém.« Prvým právním historikem slovanského práva jest v Čechách Hermenegild Jireček, známý autor trojsvazkového díla *Slovanské právo v Čechách a na Moravě* (1863—72), vydavatel *Svodu zákonů slovanských* (v Praze u Tempského, 1880), dále sbírky *Codex juris Bohemici* a spisovatel četných právních pojednání. Roku 1860 vydal v *Rozpravách z oboru historie, filologie a literatury* článek *Srovnalost starého práva slovanského se starým právem hellenským, římským a germánským*. Byl to úryvek ze jmenovaného již díla *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*. Autor dokazuje tu, že staroslovanský právní byt spočíval na principu *záduhově-občinném*, který podnes se zachoval u jižních Slovanů. Jak vidno, neliší se theorie Jirečkova valně od theorie Maciejowského.

Vedle Jirečka zabýval se (ze starších předních spisovatelů českých) slovanským právním bytem ještě Jan Erazim Voel, který byl vlastně archeolog. V šedesátých letech vydal *Pravěk země české* (přel. N. P. Zadérackým do ruštiny), v němž vykládá mimo jiné, a to v dřívějším

duchu Surowieckého, Šafaříka a jiných spisovatelů, hlavní zásady starého slovanského bytu.

Přejdeme k Rusku. Zde počali ruské právo studovati, jak shora již podotčeno, Němci. Po Ewersovi, který byl prvním, zaujímá vynikající místo Alex. von Reutz, autor díla *Versuch über die geschichtliche Ausbildung der russischen Staats- und Rechtsverfassung* (1829). Jest to prvý pokus úplné a systematické historie ruského práva. Mimo jiné napsal Reutz již roku 1821 *Versuch einer geschichtlichen Entwicklung der Grundsätze des russischen Vormundschaftsrechtes*. Jmenovaní učenci němečtí objasňovali ruské právo na základě německého, jež pokládali za pramen ruského práva. Stejného mínění byli i mnozí ruští spisovatelé, kteří se zabývali právními otázkami, jako historik Karamzin,¹⁾ Pogodin, Kačenovskij a j. Všude viděli vliv německého práva, podobně jako Rozenkamp (Obozrěnije Kormčej) a j. přeceňovali opět vliv práva byzantského na právní byt ruský.

Z ostatních německých právníků uvádíme hlavně E. S. Tobienu, který v letech čtyřicátých vydal a vyložil památky staroruského práva jazykem německým, a to ve dvou knihách *Sammlung kritisch bearbeiteter Quellen der Geschichte des russischen Rechtes* (Ruská Pravda a smlouvy), v Derptě 1844 a *Die ältesten Gerichtsordnungen Russlands* (ústavní listiny a suděbníky). Před tím již napsal spis *Die Blutrache nach dem alten russischen Rechte verglichen mit der Blutrache der Israeliten und Araber, der Griechen und Römer und Germanen* (v Derptě 1840) a později *Vveděnije v istoriju ruskago prava*. (Žur. Min. nar. prosv. 1845, sv. X.)

Theorie rodového bytu, vytvořená německými právními historiky, došla rozšíření i mezi spisovatele ruskými. K. D. Kavelin vydal spisy: *Vzgljad na juridičeskij byt drevněj Rusi* (1847), *Ustrojstvo graždanskich sudov ot uloženijsa carja Aleksěja Michajloviča do Petra Velikago* (1859), *Vzgljad na istoričeskoje razvitije ruskago porjadka zakonnago naslědovanija* (1860). N. V. Kalačov zabýval se nejen studiem, nýbrž i vydáváním pramenů ruského práva. Jsou od něho tyto práce: *Ugolovnoje pravo po suděbniku carja Ivana Vasiljeviča* (1842), *Predvaritelnyja juridičeskija svěděníja dlja polnago objasněníja Ruskoj Pravdy* (1846; spis tento jest ku poznání Ruské Pravdy velice důležitý; jako slabou stránku vytýkali autorovi, že články Ruské Pravdy uměle rozdělil dle obsahu), *O značeniji Kormčej v sistémě drevně-ruskago prava* (1850), *Matěrialy dlja svodnago Uloženijsa 1701 g.* (Archiv istor. i prakt. svěd. 1860, kn. V.) a j.

S. M. Solovjev jest nejdůležitější ze spisovatelů rodové theorie. On vlastně rodovou theorii nejlépe formuloval. Z prací jeho patří sem:

¹⁾ U Karamzina mínění to velice překvapuje, poněvadž ve své Historii ruského státu často ukazuje na shodnost ustanovení Ruské Pravdy se starořeckým a írským právem, s obyčejovým právem obyvatelů na březích Mississipských, Kafrů mozambického pobřeží atd. Podobnost tato měla jej spíše přesvědčiti o tom, že ustanovení Ruské Pravdy jsou analogická s řády dotčených národův a plemen, a nikoli původu německého.

Istorija otnošenij meždu ruskimi knjazjami Rjurikova doma (1847), *Očerki nraov, obyčajej i religiji Slavjan* (1850), *O rodových knjažeskich otnošenijach u zapadnyh Slavjan* (ve Sborn. Kometa, vyd. N. M. Ščepkinem, r. 1851), *Spor o seljskoj obščině* (Rus. Věstn., 1856). B. N. Čičerin, více publicista než historik, znám jest hlavně výtečným svým dílem *Oblastnyja učrežděníja Rossiji v XVII. v.*, 1856, a sbírkou monografií o selských a jiných poměrech *Opyty po istoriji ruskago prava*, 1858. A. J. Nikitskij napsal *Očerki vnutrennej istoriji Pskova* (1873), Chlěbnikov pak *Obščestvo i gosudarstvo v domongoljskij period ruskog istoriji* (1872) atd.

Všichni tito spisovatelé vynikali velice nad prvě polské právní historiky tím, že vedli si mnohem strážlivěji, neunášejíce se smělou fantasií, nýbrž pracující na základě právních pramenů, které v Rusku záhy počaly se vydávati. Uveřejňováním pramenů zabýval se již v sedmdesátých letech minulého století známý zednářský spisovatel N. Novikov, vydávaje t. zv. *Drevní ruskou bibliothéku*. Ve větších rozměrech počalo vydávání ruských právních pramenů od desátých let tohoto století sbírkami Rumjancova (od r. 1813), sbírkami Spolku historie a starožitností ruských (od r. 1815) a zejména pak sbírkami archeografické komise, založené v letech třicátých. Ač tedy začali Rusové v právu pracovati později než Poláci, dospěli dříve ke spolehlivým výsledkům. Takovým fantastou, jako na př. Surowiecki a zvláště Lelewel a Maciejowski (který jinak pracoval na základě pramenů), nebyl žádný z předních ruských právních historiků.

Naproti jmenovaným ruským spisovatelům školy německé povstal nadšený obhájce samobytnosti slovanského práva v osobě jmenovaného již Ivaniševa. Pražští přátelé vylíčili mu české právo jakožto právo, které si uchovalo slovanské národní zásady v nejryzejší podobě. Zájímavo jest pozorovati, jak se u jednotlivých právních historiků a vlastenců slovanských, kteří hlásali původnost slovanského práva, jeví naivní egoismus, co se týče pojmání charakteristických zvláštností slovanského práva. Dle Lelewela, poněvadž byl Polák, zachovalo si jen polské právo ony prvotné ideální zásady a vůbec přednosti slovanského práva, dle Ivaniševa, resp. dle Čechů vynikalo největší dokonalostí opět právo české.¹⁾ Naproti tomu představuje dle Ivaniševa právo polské směs národních slovanských obyčejův s německými. Totéž možno přý říci i o právu litevském, které obsahuje jen málo ryze slovanských zásad.

Jako charakteristické zvláštnosti, kterými se liší právo slovanské od germánského, Ivanišev ve hlavním svém spise *O platě za ubijstvo* uvádí: 1. Povahu institutu msty. U Slovanů má msta za základ náboženský cit, v zákonech germánských naopak spočívá na soukromém zadosťučnění a na potrestání za porušení zákona. V nejstarších památkách starého českého práva nejví se msta odplatou zlého za zlé (jako to bylo u národů germánských), nýbrž jeví se náboženskou povinností, ježto splnění jest nevyhnutelné k upokojení a blaženosti duše zabitého.

¹⁾ Podobným způsobem měl za to Chomjakov, že pouze právo ruské, srbské a bulharské udrželo se neporušené, kdežto právo západních Slovanů že vlivem německým se pokazilo.

Takovouto povahu měla msta i u jiných národů slovanských. 2. Staroslovanské právo liší se od germánského i tím, že výše pokuty za hlavu zabitého nebyla určena zákonem ve způsobě taxy jako u Němců, nýbrž že žalobce sám v jednotlivém případě naznačoval cenu hlavy a určoval škodu, která způsobena byla vraždou, při čemž na výši pokuty nemělo vlivu společenské postavení zabitého. 3. Třetí zvláštností jest ta okolnost, že při určování výše pokuty neběře se za základ stav svobodného člověka jako v zákonech německých, ani že se neurčuje pokuta za zabití zvířete. Práce Ivaniševa jest jen rozvedením myšlenek Palackého, obsažených ve shora dotčeném článku v Čas. Čes. Musea r. 1837.

Pozoruhodný jest také třetí spis Ivaniševa *Ob iděje ličnosti*, o němž tuto šířiti se nebudeme.

Ivanišev počítá se podobně jako Rakowiecki, Maciejowski a j. právníci k t. zv. slovanské škole právních historiků, která studovala slovanská práva tím způsobem, že je vespolek srovnávala. V Rusku počítá se k této škole zejména ještě *Moroškin*, který kromě několika menších prací sepsal *Ob uložení carja Aleksěja Michajloviča*.

Současně s Ivaniševem zahajují na poli slovanského práva činnost Moskevští učenci, nazvaní slavjanofilové. Učení jejich jest reakcí proti německé teorii Ewersově, hlášané kromě jiných předním historikem *Solovjevem*. Počátek novému učení slavjanofilskému položen byl r. 1839 statí *Chomjakova O novom i starom* (v úplné sbírce spisů Chomjakova díl I., v Moskvě 1861), kde autor praví, že starý byt ruský byl »občinný.« Nové učení nebylo však ještě jasně formulováno. V práci své zastavil se Chomjakov pouze na národních zvláštnostech starého ruského bytu. Šest let po té vyšla druhá jeho stať, v níž rozpisuje se o učení svém šíře a vykládá již nejen zvláštnosti ruského života, nýbrž bytu slovanského vůbec (*Vněsto vveděnija k Sborniku istoričeskich i statističeskich svěděníj o Rossiji i o narodach, jej jedinověrných i jedinoplemenných*. Sbírká spisů, I. díl). »Slované uchovali si« (dle Chomjakova) »neporušené obyčeje a mravy od nepamětných dob. Jim nebyla známa nahodilost družinného zřízení, založeného na divoké sile, nezdržované žádnými mravními zákony. Rodinná svatost a lidské city pěstovány byly prostodušně mezi mohyloú otcův a kolébkou dětí...«

K Chomjakovu druží se jiný člen slavjanofilského kroužku Ivan Kirějevskij. Ve spise *O charakterě prosvěščenija Jevropy po jeho otnošeniju k prosvěščeniju Rossiji* (Úplná sbírka spisů Kirějevského II. sv.) pokládá za štěstí pro Rusko, že zůstalo stranou od římského vlivu a zachovalo v neporušenosti staroslovanský občinný princip, nemající nic společného se základními elementy západní civilizace. První článek J. Kirějevského, v němž hájí národní zvláštnosti staroruského bytu, vyvolán byl čtením uvedeně práce Chomjakova O starom i novom a nadepsán jest *V otvět Chomjakovu* (v Úplné sb. sp., sv. I.). Ani u Kirějevského nebyla občinná theorie ještě jasně formulována, a zdá se vůbec, že celý kroužek slavjanofilský nebyl si po dlouhou dobu v učení o občinném bytě úplně jist. Charakteristickým příkladem jsou aspoň bratři Kirějevští. Petr Kirějevskij vyslovil se v článku *O dřevněj russkoj istoriji* (v Moskvit. 1845) pro theorii rodového a nikoli občinného bytu. Když pak po sedmi letech, kdy nové učení dávno již bylo formulováno,

zapředla se mezi K. Aksakovem a Solovjevem (následkem článku Solovjeva v Archivu istorikojuridičeskich svěděníj Kalačova kn. I. 1850 pod názvem *Očerok mravov, obyčajev i religiji Slavjan*, znova otišť. v I. sv. jeho Ruské historie) prudká polemika o rodové a občinné theorii, doporučoval Ivan Kirějevskij pojednání svého bratra Petra Kirějevského, poněvadž prý poskytuje nejjasnější obraz prvotného zřízení ruského národa.

Presněji vyslovil a jasněji než Chomjakov i Kirějevskij určil theorii občinnou teprve *Samarin* r. 1847 v článku *O mněnijach Sovremen-nika istoričeskich i literaturnych* (v Moskvit.). Práví tam, že »základem bytu románsko-germánských národů byl princip osobnosti, kdežto základem slovanského bytu princip občinnosti (pospolitosti). Působící na západě princip osobnosti jest principem rozdělujícím, naproti tomu jest občinný princip slovanský principem smiřujícím a jednotícím. Občinnost (pospolitost) jest potřebou žiti společně v svornosti a lásce, potřebou uznávanou každým členem obce za nejvyšší zákon, závazný pro všechny a odůvodněný sám v sobě, nikoli však v osobní libovůli každého...«

Ačkoli theorie občinná formulována byla již r. 1847 *Samarinem*, pokládá se za původce jejího obyčejně *Konstantin S. Aksakov*, který v padesátých letech podrobněji rozvedl celou slavjanofilskou theorii. Prvou jeho prací v tomto směru byl malý článek *Rodovoje ili obščestvennoje javlenije byli izgoji?* (uveřejněný v Mosk. Vědom. r. 1850 č. 97.). Obsírněji vyložil Aksakov občinnou theorii roku 1852 v Moskevském Sborníku, a to v pojednání *O dřevněm bytě u Slavjan ro-obšče i u Russkich v osobennosti*. Dokazuje ji z Libušina soudu a z Nestorova letopisu. Ze spisu Jos. Huba o dědickém právu u Slovanů uvádí řadu jednotlivých dokladů, že u starých Slovanů nebylo rodového bytu, jak myslí Solovjev,¹⁾ že v právních jednáních rozhodovala svobodná vůle rodiny (tedy užšího svazku než jest rod). Zástupcům rodového bytu vytýká Aksakov, že pletou pojmy rod a rodina, které pospolu dobře obstátí nemohou. Ale sám, ač nejurčitěji formuloval učení slavjanofilů, není si zcela jasně vědom, jaký rozsah má pojem občinnosti (pospolitosti), jehož užívá. Správně upozorňuje v Kriticko-biografickém slovníku *Vengerov* (r. 1889, v článku: *Konstantin Sergejevič Aksakov*), že pod slovem »občinný« rozumí Aksakov různé pojmy. Jednou občinnýj a občestvennyj jsou u něho synonyma, jindy pojem občinnost splývá s pojmem gosudarstvennost, a občina zahrnuje brzo prostranství volosti, brzo prostranství knížectví, brzo konečně prostranství celé Rusi. Nicméně našla si theorie Aksakova (podle něho často tak nazývaná) čili slavjanofilská (kterážto pojmenování jest správnější²⁾ velmi mnoho

¹⁾ Rodovou theorii vykládal zvláště Solovjev vzájemné poměry jednotlivých ruských knížat. Dle něho tvořili i knížata Rurikovci jednu rodinu. Starší kníže měl právo souditi a trestati mladší knížata, rozdávati území (volosti) atd. V tom směru vyvrací Solovjeva *Sergejevič*. Lekciji po istoriji russ. práva, 1890, str. 238—243.

²⁾ V ruské literatuře vydávají jednotliví spisovatelé toho, jiní zase jiného za původce slavjanofilské občinné theorie. Většina spisovatelů pokládá za původce theorie této Aksakova, což oprávněno jest jen částečně. Samokvasov ve svém kurse historie rus. práva jmenuje prvním hlásatelem občinné theorie Běljaeva, a to na základě toho, že ve Vre-

přívrženců. Přední právníci ruští drží se tohoto slavjanofilského učení. Nehledě k Běljajevu, který současně s Aksakovem teorií občinnou vyslovil, jsou jejími vyznavači hlavně tito právníci: Leškov (Russkij narod i gosudarstvo, 1858), Špilevskij (Ob učastiji žemščiny v dělach pravlenija do Ivana IV.; Jurid. žurnal, 1861), Kostomarov (Mysli o federativnom načalě drevněj Rusi; Istor. monogr. I.), Gilferding (Istorija baltijskich Slavjan, Sobr. roč. IV., 1874), O. Miller (Opyt istoričeskago obozrenija ruskogj slovesnosti), Gradovskij (Gosudarstvennyj stroj drevněj Rossiji, 1868), částečně i Sergějevič (Věče i knjaz; 1867) a Vladimírskij-Budanov (Obzor istoriji ruskago prava; II. vyd. 1888) a j. S příbuznými teoriemi vystupují Leon-tovič a Bestužev-Rjumin (s teorií záduhy), P. A. Sokolovskij (s teorií volostnou) a j.

V ruské literatuře vysloveno bylo také mínění, jako by původcem theorie občinné byl Němec Haxthausen, který r. 1847 vydal v Berlíně dva svazky (a r. 1852 třetí svazek) díla svého *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands* (ruský překlad knihy Haxthausenovy od L. J. Ragozina se značnými zkratkami uveřejněn byl r. 1870 v Moskvě pod záhlavím: *Izslědovanija vnutrennich otnošenij narodnoj žizni i v osobnosti seljskich učreždenij v Rossiji*). Podnět k mínění tomu zavdal Haxthausen sám.¹⁾ Občinný princip pozoruje Haxthausen zvláště v současné selské občině na Rusi.

Nehledě k tomu, že Chomjakovu náleží před Haxthausenem prvenství, není Haxthausen ani originální. Učení jeho jest pouhým ohlasem západoslovanských teorií Lelewela a Mickiewiczze, jak viděti jednak z odvolávání se na německý překlad hlavního spisu Lelewelova o občinném bytu Slovanů, jednak z nápadné podobnosti těch míst z jeho díla, kde mluví o staroslovanském občinném bytu a současné selské občině, s přednáškami Mickiewiczovými a statí Lebreovou. Kromě toho znal Haxthausen asi také Historii slovanských zákonodárstev Maciejowského, která vyšla 12 let před tím (1835) v německém překladě (Sla-vische Rechtsgeschichte, v Stuttgartě).

menniku Mosk. Obščestva ist. i drev. r. 1850, kn. VIII. uveřejnil článek: *Russkaja zemlja pered pribytijem Rjurika v Novgorod*, kde vyslovil velmi příbuzné myšlenky jako Aksakov. Od Aksakova a ostatních slavjanofilů liší se hlavně jen tím, že občinné zřízení pokládá za zvláštnost pouze ruských a nikoli všech Slovanů. Dle mínění Běljajeva bylo občinné zřízení západním Slovanům neznámo. Dokud Slované žili ve společném plemenném životě a nerozdělili se ještě, panoval u nich byt patriarchálně rodový. Občinné zřízení vyvinulo se u ruských Slovanů teprve v nové jejich vlasti. Háje priority Aksakova podotýká Vengerov, že se obvykle má za to, jako by byl Aksakov teorií svou formuloval teprve r. 1852, kdežto se to ve skutečnosti stalo již r. 1850. Máli někdo vůbec mítí prvenství, přiznává je Vengerov pouze Samarinu. Připouští však výslovně, že theorie dotčená jest asi majetkem celého kroužku slavjanofilů, kteří se scházeli u Chomjakova, Kirějevských a Aksakova. My přidržujeme se mínění posledního. Mělf Aksakov, jak shora ukázáno, za předchůdce nejen Samarina, nýbrž i Chomjakova a Kirějevského.

¹⁾ Slovy chlubnými prohlašuje: »Ich kenne Russland in seinen inneren Beziehungen vielleicht besser als sonst Jemand in Europa und auch wohl besser als die Mehrzahl der Russen selbst.«

Paralelnímu proudu polskému i ruskému o občinném bytě slovanském dán byl popud oněmi spisy jednotlivých učenců, které hlásaly cizí původ slovanských ráďů. Učení o principu občinném namířeno bylo nejen proti spisovatelům německým, nýbrž i domácím, kteří se cizího učení přidržovali. Novou teorií mělo se dokázati, že starý život slovanský spočívá na zcela jiných základech než život germánský, a to na základech samostatných. O prameny se theorie tato v počátcích svých mnoho neopírala, a pokud jednotlivci ku pramenům se odvolávali, nebyli namnoze na cestě pravé. Výsledky tudíž, k nimž občinná theorie došla (v různých svých podobách), dlužno přijímati s jistou rezervou. Tolik jest jisto, že theorie tato má zdravé jádro, ač není vše správné, co jednotliví přívrženci její hlásají. Zejmena jest klamně mínění, jako by princip občinnosti byl plodem ryze slovanským a národům jiným byl neznámý. Shodují se v tom nejen spisovatelé západoslovanští (francouzští a němečtí), nýbrž zejména právní historik ruský Sergějevič.¹⁾ Občinná forma pozemkové držby zachovala se podnes nejen v Rusku a zemích jihoslovanských, nýbrž i v Německu, Švýcarsku a jinde. Jest jen otázka, praví Sergějevič, zdali tato dnes existující pozemková občina jest tak stará, jak myslí představitelé občinné theorie. (Sergějevič mluví tu arci jen o občině ve významu soukromoprávním, poněvadž v jiném významu se občina na naše doby nezachovala.) V západních literaturách vyslovuje se mínění, že soukromé pozemkové vlastnictví jest zjevem druhého rádu, že na prvých stupních rozvoje lidských společností předcházela jiný poměr člověka k půdě. Ale k označení tohoto předcházejícího stavu není určitého jména. Roscher (System der Volkswirtschaft) užívá brzo výrazu feldgemeinschaft, brzo gemeingut, Dareste de la Chavanne (Histoire des classes agricoles en France) brzo terminu propriété communale, brzo exploitation commune, brzo propriété de la famille. Již ta okolnost, že uvedení spisovatelé neuvžívají stejného terminu, jasně ukazuje, že pojem sám nedosti jasně se vyvinul. Oba tito učenci v pojmu společné vlastnictví zahrnují různěznější formy právního panství nad pozemky. Podobně činí to i Laveley v knize De la propriété et de ses formes primitives, 1874. Toto směšování, praví Sergějevič, spíše věc zaplétá nežli objasňuje. Jestliže některé formy občinného právního panství možno odnesti ke vzdálené dávnověkosti, za to jiné formy vytvořily se za paměti historie a mnohem později než soukromé vlastnictví.

Znamenité spisy napsal G. L. Maurer: Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf-, und Stadtverfassung, 1854, a Geschichte der Markenverfassung in Deutschland, 1856. Na Maurera odvolávají se Roscher, Dareste i Laveley. Dle Maurera byly ve společném, obecném vlastnictví před velkými stěhováním národů nejen lesy a louky, nýbrž i pole, po stěhování národů jen lesy a luka. Od té doby počal prý

¹⁾ Přehled mínění o občinné držbě pozemkové učinil prof. Nělidov ve svém obzoru některých podstatných otázek, vztahujících se ke starogermánskému zřízení, 1868. — Příslušná literatura o starém bytě slovanském nalézá se též u Bestuževa-Rjumina, Russkaja Istorija (I., Petrohrad, 1872.

také klesati jak administrační, tak i pozemkový význam marky. Sergějevič to připouští jen co do významu administračního (poněvadž *státní* element se silil), co se týče obcí pozemkové, tu byl prý pořádek právě opačný, t. j. nutnost občinného hospodářství vznikla teprve v pozdější době. Historických zpráv, vztahujících se k době, jež předcházela stěhování národů, jest velmi málo; svádějí se k dvěma až třem místům Caesara a Tacita. Ale i zprávy těchto autorů jsou tak krátké a neurčité, že ani jeden badatel na jich základě nereprodukuje obraz prvotních pozemkových poměrů. V germánské pozemkové občině, jak se zachovala do naší doby, vidí Maurer jen slabé ostatky toho občinného zřízení, které od nejstarších dob rozšířeno bylo po celém Německu. Sergějevič vyslovuje náhled opačný a vykládá jinak místa (u Caesara De bello Gal. IV. 1. a u Tacita v Germ.), na něž se Maurer odvolává. Co pak se týče třetího místa, jež Maurer cituje (edikt Chilperichův z r. 574), praví Sergějevič, že místo ono samo není dostatečně jasno. Nelze tedy na základě svědectví, která sama výkladu potřebují, učiniti si určité představy o pozemkových poměrech Germánů před stěhování národů. Přísné rády o tom, jak se ve Švýcarsku a Německu má užívat občinných lesů a pastvisk, ukazují, že občinná forma, jak ji nyní pozorujeme v Německu i Švýcarsku, není stará (od dob nepamětných), nýbrž že se vyvinula, když se počal cítiti nedostatek občinných pozemků. Ruské nejstarší prameny nezachovaly žádných svědectví ani o občinném pozemkovém vlastnictví, ani o občinné držbě pozemkové. Přes to přenášejí někteří badatelé nynější stav rolnického právního panství nad pozemky do hluboké dávnověkosti. Zvláštnost ruské současné občinné formy spočívá v tom, že veškerá země patří rolnické občině, nikoli jednotlivým členům. Ruská obecina jest *nucená*. Když rostl počet těhlých (veřejným břemenům podrobených) členů obce, přidělovány jim byly pozemky, a to *nesvobodné*. Okolnost tato ukazuje, že stav onen se vytvořil, když obyvatelstvo bylo již připoutáno k jistým dílům země a nemohlo se vystěhovati. Z toho následuje, že vznik současné ruské obcíny nelze vztahovati k daleké dávnověkosti. Prvé zárodky této obcíny nemohou jíti přes dobu znevolnění (prikreplěnje) sedláků. Nebyla vytvořena vládními nařízeními, nýbrž jimi jen vyvolána.¹⁾

Z úvah Sergějevičových jasně vysvítá, že rozřešení otázky o kolektivním principu není tak snadné, jak by si mnohý představoval. Výsledek dosavadního vědeckého zkoumání nepostačují ještě, aby k definitivnímu rozřešení otázky oné mohlo se přikročiti. Prvé stadium theorie této charakterisuje se více domysly než přesnými vědeckými vývody. Ku pozitivním a spolehlivým výsledkům přijíti lze teprve tenkrát, až občinná forma právního panství nad pozemky prostudována bude důkladně u různých národů a pak cestou srovnací přistoupí se ke generalisování nabytých výsledků.

Ostatní literatura slovanského práva uvedena bude ve třetí kapitole. Zde přestáváme hlavně jen na předních representantech jednotlivých směrů literatury slovanského práva, kteří se zabývali právem nejen svého

¹⁾ Sergějevič, Lektiji po istoriji russ. prava, Petrohrad, 1890, str. 610—612, 618—624.

národa, nýbrž i právy ostatních slovanských národů. V řadě stoupenců té které theorie uvesti jsme museli arci i ony jednotlivce, kteří studovali pouze své domácí právo, kteří však při tom zaujímají vynikající místo mezi spisovateli jistého směru.

II. Methoda studia slovanského práva.

O methodě studia slovanského práva¹⁾ psáno jest hlavně v literatuře ruské. Pojednává se o předmětu tomto nejen ve všeobecných přehledech právních dějin ruských, nýbrž i v pracích speciálních. Velmi pěkně píše o methodě studia slovanského práva zvláště F. J. Leontovič ve své Istoriji ruskago prava (Oděsa, 1892, I. sešit), F. F. Zigelj v litografovaném svém kurse o slovanském právu (Istorija slavjanskich zakonodateljstv), V. Bogišić ve vstupné přednášce v historii slov. práva: O naučnoj razrabotkě istoriji slavjanskago prava, a N. P. Zagoskin ve stati Metod i sredstva izučeniya drevněj istoriji russ. prava v svjazi s drevnějším razvitijem prava drugih narodov slavjanskago plemeni (Uč. Zap. Kaz. univ., 1877, roč. XLIV., str. 233 až 282). Nehledě k určitému právu, napsali úvahy o methodě právního studia P. Karasevič: Istoričeskaja škola v oblasti prava (Mosk. univ. Izv., 1870, č. 7.), N. N. Vorosiľov: O sovremennom istoričeskom izučenijsi prava (Vrem. Dėmid. liceja, 1872, kn. 3.), D. J. Samokvasov: O metodě učenoj razrabotki istoričeskich istočnikov (Ž. min. nar. prosv., 1873, č. CLXX.) a pak ve své Historii rus. práva, Kovalevskij: Istoriko-sravnitel'nyj metod v jurisprudenciji, M. A. Lipinskij: Istoričeskoje izučenijsi prava (Vrem. Dėmid. liceja, sv. 18., 1879) a j. V literatuře polské zabývali se otázkou methody: A. Kraushar (Uwagi nad historiją prawa, 1868), M. Bożrzyński (O dawnem prawie polskiem, jego nauce i umiejėtnem badaniu, 1874) a O. Balzer (O obecnym stanie nauki prywatnego prawa polskiego i jej potrzebach, 1887).

¹⁾ Bylo vysloveno mínění, že mluvití lze sice o historii jednotlivých práv slovanských, ba že možno i pokusiti se o srovnací historii práv slovanských, že však nemožno napsati historii společného práva slovanského, a to prostě z té příčiny, že jí nebylo. (Balzer, O obecnym stanie nauki prywatnego prawa polskiego i jej potrzebach, str. 34.) Mínění to jest úplně správné, pokud běží o *faktické pozitivní právo*. Jest zcela pravda, že jednotlý systém všeslovanského práva i jeho historii bylo by si lze mysliti jen v tom případě, kdy by v dějinách Slovanstva byla bývala v dobách historických nějaká epocha, v níž všechny jednotlivé kmeny tvořily jednotu. Ale takovým způsobem nerozumíme my studiu slovanského práva. Srovnacím studiem jednotlivých slovanských práv i nejstarší doby právního života slovanského chceme konstruovati pouze pro nejstarší dobu jistou kostru společného práva a pro doby pozdější chceme se spokojiti pouze postrojeným, ideálním právem slovanským, jež spočívati může jenom v základních zásadách, které by právům všech národů slovanských byly společné. Při tom arci ve shodě s Balzerem pokládáme za nejdůležitější studovati vlastní své (domácí) právo, a k ostatním slovanským právům přihlížeti míníme hlavně za tím účelem, abychom srovnací methodou snáze objasnili mnohou stránku bývalého českého práva.

Otázku metody slovanského práva lze snadno rozřešiti. Přihlížímeli k tomu, že většina slovanských práv, jako právo české, polské a jihoslovanské — k černohorskému a obyčejovému právu jihoslovanskému nepřihlížíme — náleží již jen historii, jakož i dále k tomu, že práva jednotlivých slovanských národů, majíce kořeny své v prvotních společných rádech všech Slovanů, dokud nebyli ještě rozděleni, vykazovali musejí v mnohých směrech shodnost aneb aspoň podobnost, nemůžeme než dospěti k výsledku, že oprávněna jest jediné *metoda historicko-srovnací*. Pouze touto spojenou methodou, nikoli methodou buď jen historickou nebo jen srovnací, dojíti můžeme k žádoucímu cíli.

Jak známo, založena byla historická škola Savignym, který r. 1814 v pojednání »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft« vystoupil proti učení přirozeného práva, postrojeného cestou pouze logickou beze zření ke zvláštním konkrétním poměrům toho kterého státu. Dle Savignyho má právo každého národa zvláštní národní ráz. Jako jazyk, tak i právo jest plodem vnitřního života toho kterého národa, projevem národního ducha. Jako jazyk jest i právo v stálém rozvoji, který se děje po zákonu vnitřní nutnosti. Každé právo jest obyčejové v tom smyslu, že z počátku vzniká z národních mravů a z víry a později se činností právníků vyvíjí z těchto obyčejových základů. Zákonodárce netvoří dle Savignyho právo, nýbrž spíše právo hotové, v národě žijící, ale ne dosti jasné a určité přesně formuluje. Vlivu cizích práv a zákonů Savigny nepopírá, ale připouští ho jen výmínečně. Když totiž národní přesvědčení shledá, že domácí právo jest nedostatečné (jak tomu bylo v Německu při recepci práva římského), přijímá právo jiné. Vůle jednotlivcova jest v historickém vývoji práva (dle Savignyho) bezmocná. Můžeme to pozorovati na zákonech, které výhradně jsou plodem vůle zákonodárcovy. Všechny tyto zákony zůstávají mrtvou literou, poněvadž nevyplývuly z národního přesvědčení a odporují zákonu vnitřní nutnosti.

Naproti Savignymu a jeho stoupencům (Eichhorn, Puchta a j.) vyvstal Ihering, který původně sám ke škole jejich se hlásil. Ihering prostředkuje mezi školou přirozeného práva a školou historickou. Přichází ku přesvědčení, že v historii není vlastně toho národního rozvoje, o němž mluví Savigny, naopak pozoruje prý se veliký rozdíl mezi světem starým a novým. V starém světě vidíme skutečně organický rozvoj z jistých národních principů (staré státy neměly na sebe vzájemného vlivu), nikoli však ve světě novém, kde národy mají vliv jeden na druhý. Kdežto Savigny připouští vypůjčení si právních řádů u cizího národa v případě výmínečném (když domácí právo jest nedostatečné), pokládá Ihering takové vypůjčení za nevyhnutelné. »Jenom mrtvola se vyvíjí nebo rozkládá sama ze sebe, ale živoucí organismus se vyvíjí stykem se světem« zevnějším, přijímáním od něho dobrého i zlého a přiměřeným upotřebením a zažíváním všeho cizího.« Také v tom hnul Ihering učením historické školy, že prohlašuje právo na jedné straně za výsledek boje a na druhé straně za výsledek hlubokého přemýšlení. Při vytvoření práva přičítá veliký význam též osobnosti, která vedouc boj vtiskuje právu ráz své subjektivnosti. Dle Iheringa »jest historie svo-

bodným dílem Boha i lidstva, znamenitým plodem umění, svobodně tvořeným od Boha i člověka.«

Dále ještě než Ihering pokročili učenci francouzští a angličtí. Na historii hledí jako na vědu, která podává zákony rozvoje lidské společnosti vůbec. Neupírají sice právu jistého národního rázu, kterým se právo jednoho národa od druhého liší, ale zároveň poukazují zcela správně na to, že v každém právu lze vedle rysů ryze národních naleztí četné živly, jež jsou společné i právům jiných národů, ani nemajících spojení s národem, jehož se týče. Pochopíme to velmi snadno, uvědomíme si, jaké jsou toho příčiny, že právo tak a tak vzniká, vyvíjí se a zaniká. Právo má za účel upravití životní styky a poměry lidí tak, aby každá jednotlivá osobnost co nejlépe se mohla vyvíjeti bez úrazu ostatních. Právo jest tedy jistým životním rádem. Poněvadž pak život jednotlivcův i život celého národa závisí na určitých vlivech a podmínkách, a mění se za změněných podmínek, bude mít právo tvárnost různou dle toho, jak to působí ony podmínky čili faktory. Moderní věda dělí je ve tři druhy.¹⁾ Jsou to ethické momenty lidské přirozenosti (vliv svobodné vůle člověkovy, schopnost klásti odpor okolí a přispůsobovati je svým potřebám), sociální podmínky lidského spoluzití (život v rodině a rozličných společenských svazcích) a konečně podmínky přírody (ponebí, poloha země, vlastnosti půdy atd.). Poslední dva faktory zovou se objektivními²⁾ (poněvadž nezávisí na vůli osobnosti) a jsou v konkrétních případech velmi rozličné. Naproti tomu jest ethická přirozenost lidí stejná. A v tom právě spočívá živel stejnosti základních právních zásad v životě jednotlivých národů. Pilným a rozsáhlým studiem uzrálo poznání, že v právu nejrůznějších národů lze najítí určité všelidské právní zásady a řady. Postrojuje tedy moderní právní věda srovnací cestou jakési *universální všelidské právo*, platné pro celé lidstvo. Právo toto obmezuje se arci jen na základní principy. V podrobnostech jednotlivých práv zjevují se více méně národní zvláštnosti.

V studiu práva doporučuje se tudíž rozhodně metoda srovnací, ovšem jen ve smyslu, jak právě jsem vyložil. Sama však by metoda tato nedostačila. Musí býti spojena s methodou historickou, která vznikla vlivem věd přírodních. Methoda historická jest plodem úvahy, že vývoj lidské společnosti podroben jest podobným zákonům, jaké ovládají fysickou přírodu. Příčinné spojování historických zjevů jest nejdůležitějším úkolem historikovým. Historik má nám podati vývoj společenského života, vyhledati základné hybné síly, jež působí jeho změny. Modernímu právu nemůžeme náležitě rozuměti, neznáme-li jeho historického vývoje. Vyjímáme arci případ, kde vývoj práva násilně byl přerušen. Tu nemá historické studium pro moderní právo, o něž v daném případě běží, ovšem velkého významu. I v tomto případě bylo

¹⁾ Sr. Leontovič, Istorija russ. prava, 1892, str. 7 a násl.

²⁾ Existenci světových elementů naproti elementům národním postřehuje v právu již Montesquieu (L'esprit de lois, 1748). Vykládá vliv takých živlů na právo, které nejsou spojeny s národností, na př. vliv místa, ponebí, náboženství, umění, průmyslu a p.

by však pochybeno historii práva upírati oprávněnosti.¹⁾ Historické studium práva ukazuje nám, jak právní řády od nejprostějších forem postupovaly k formám složitějším a dokonalejším. Vývoj ten nedál se u všech národů současně a stejně rychle. Někteří národové předstihli národy ostatní, vstoupili dříve na jeviště světové kultury. Dříve se duševně vyvinuli, dříve také se světového jeviště zmizeli, zanechavše sledy své kultury jako dědictví národům mladším, kulturně ještě neprobuzeným. Z Asie šla kultura přes severní Afriku a jižní Evropu. Přes Řecko, Řím, národy románské a germánské ubírá se kultura k národům slovanským, aby snad někdy opět do Asie nebo jiných dílů světa se obrátila. Právo jest jedna stránka kultury. Tou cestou, kterou postupovala kultura, postupoval i vliv cizího práva. Vlivům těm neubráníl se národ žádný. Živly práva římského vyskytují se v právé německém zrovna tak jako v slovanském.

Do zemí slovanských brzo zjedнала si přístup práva cizí. O užívání práva německého v českých městech a vlivu práva římského i kanonického v Čechách mluví tu nebudeme. Poukazujeme na spisy: *Beiträge zur Receptions-geschichte des röm. kanon. Rechtes in den böhm. Ländern* a *Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvláště* (Právník, roč. XVI.) od prof. Em. Otta, O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě od prof. Haněla a na Po-všechné české dějiny právní od prof. Jar. Čelakovského (v *Ottově Slovníku Naučném*, též separátně). I v Polsku šířilo se záhy právo římské. Kronikáři a letopisci polští Gallus, Kadlubek, Długosz uvádějí celé citáty z kompilace Justinianovy. Značný vliv na šíření se římského práva v Polsku měla i Krakovská universita. Vliv práva římského vidí se (arci jen po formální stránce) i ve Statutu Vislickém a Vartském. Přes to neplatilo právo římské v Polsku podpůrně.²⁾ Jako v Čechách platilo i v Polsku (v městech) právo německé. (Srov. zejména výtečný spis Vladimírského-Budanova: *Něm. pravo v Poljšě i Litvě*, 1868.) Také na slovanském jihu pozorujeme vliv práva cizího. Právní život dalmatských neodvislých obcí upraven byl statuty, jež namnoze obsahovaly právní živly nejen slovanské, nýbrž i románské. Vliv republiky benátské a cíle spojení s Itálií způsobily, že řády benátské zavedeny i tam, kde jinak právní základy byly slovanské. Arci sluší konstatovati i případy

¹⁾ Vhodně praví v té příčině Maciejowski v předmluvě ke 2. vydání své *Historie*: »Právo slovanské a těsně s ním spojená literatura mají Slovanům dopomoci k lepšímu poznání samých sebe, k důkladnému porozumění svým dějům, k jasnějšímu pochopení svého starověku. Vímeť, že minulost každého národa. jsouc v těsném svazku s budoucností, jest učitelkou a moudrou vřdkyní přítomnosti. Bez ní nejen právo, nýbrž i všeliký božský i lidský pořádek nemůže býti náležitě pochopen, bez ní všeliký zákon bude mrtvou literou, kterou nikdo nepřečte, nebo přečta jí neporozumí, jsou podobeni tomu, kdo slyší, co se mu mluví, ale mluvě nerozumí, nebo rozuměje neví, k čemu směřuje.«

²⁾ Za podpůrné nepokládají právo římské: Czacki, Lelewel, Helcel, Hube i novější spisovatelé, na př. Balzer. Naproti tomu mají je za podpůrné právo Ostrowski, Bandtkie, Janowski a j. Bojarski obmezuje podpůrnost jen na *crimen laesae Majestatis*. Převahu arci má mínění, že právo římské v Polsku podpůrným nebylo.

opačné, kde statuty slovanských obcí dalmatských s dalmatskými slovanskými řády měly vliv na zákony obcí vlaských, ale případy tyto jsou výmínečné. Pravidlem je opak.¹⁾

Co se týče vlivu práva byzantského na právo slovanské, bylo recipováno právo kanonické úplně. Co do světského práva jest mezi spisovateli mínění různé. Byzantinisté ruští Pavlov, Uspenskij a Vasiljevskij mají za to, že právo byzantské hrálo v historii práva všech pravoslavných národů (Bulharů, Srbů a Rusů) velikou úlohu. Dovozují to hlavně z okolnosti, že jednotlivé byzantské právní sbírky vyskytují se záhy v slovanských překladech u všech pravoslavných slovanských národů. Tak zejména byla ve pravoslavném slovanském světě velice rozšířena *Ekloga* císaře Lva Isaurského a Konstantina Kopronyma z let 726—741. Byla zahrnuta v prvním bulharském sborníku církevních pravidel a poskytla též látku k prvému světskému zákonodárství Bulharů, známému pod jménem »Zakon sudnyj ljudem.« Stopy vlivu Eklogy pozorují se i na srbské právní památce: »Blagověrnago i christoljubivago carja Justiniana zakon o zapisaniji.« Spolu s prvním Nomokanonem byla Ekloga zanesena i do Ruska. Když pak tato prvá redakce Nomokanonu vyšla z užívání, připojena Ekloga k druhé kratší redakci s výklady Zonary a Aristina a taktó tištěna ve 49. hlavě Kormčej knihy, sestavené za Aleksěje Michajloviče. Tímto způsobem tvoří Ekloga v Rusku ještě dnes platné církevní zákonodárství. Rovněž tak *Zemědělské zákony* (*Νόμοι γεωργικοί*) přeloženy záhy do slovanského jazyka. Z Bulharska dostaly se do Srbska a Ruska. Rychlé rozšíření jich v zemích slovanských Pavlov, Vasiljevskij, Uspenskij a Zachariae von Lingenthal vysvětlují hlavně tím, že Zemědělské zákony jsou vlastně prvou zákonodárnou památkou slovanskou, sepsanou jazykem řeckým a vzniklou tak, že císařové Isaurské dynastie zapsati dali v řeckém jazyce slovanské obyčaje a řády, jež Slované s sebou do byzantské říše přinesli. V Rusku přicházejí Zemědělské zákony pod názvem »Ustav o zemských dělach.« — Také *Prochiron* Basilia Makedonského přeložen záhy do slovanského jazyka a rozšířen nejprve v Bulharsku a pak i v Srbsku a Rusku. V Srbsku měl význam nejen v církevním, nýbrž i ve světském zákonodárství. V Rusku znám byl *Prochiron* pod názvem »Gradských zákonů« a umístěn v 48. hlavě tištěné Kormčej knihy, čímž jevil veliký vliv na potomní ruské církevní a trestní právo. V Bulharsku umístěn *Prochiron* ve zkrácené formě v Soudním zákoně. Naproti mínění jmenovaných byzantinistů ruských má Zigelj (ve své *Historii slov. zak. a v recenzi díla Florinského Pamjatniki zakonodatelnoj dejateljnosti Dušana . . .*) za to, že vliv byzantského práva na právo slovanské není tak veliký. Byly překlady a předělávání byzantských práv pořizovány v slovanském jazyce velmi špatně. Překladatelé nerozuměli značné části toho, co překládali. Celkem obmezuje Zigelj vliv byzantského práva: 1. na byzantské zákony, které se jeví formulováním slovanských právních obyčejů (jako jsou Zemědělské zákony a snad i některá ustanovení Eklogy) — zde vlastně mělo slovanské právo vliv na právo byzantské; 2. na právo

¹⁾ Haněl, O pojmu i objemu historie práva rakouského, v *Právníku* roč. XIX., 1880.

manželské a dědické, která pronikala prostřednictvím duchovenstva; 3. na právo trestní.¹⁾

Nehledě k cizím živlům, shledávají se, jak již bylo poznamenáno, v právech nejrůznějších národů stejné živly, které se vysvětlují nikoli recepcí cizího práva, nýbrž vlivem shora dotčených subjektivních podmínek práva. Některé právní ústavy vyskytují se u různých národů, třeba ne v stejných dobách. Dějiny svědčí o tom, že jednotliví národové prožívají obdobná stadia vývoje. Studium právních dějin t. zv. mladších národů, k nimž patří národy slovanské, v mnohém směru se nám objasňuje právní život národů starších.

Historické studium práva má tedy důležitost pro pochopení domácího a namnoze i cizího práva. Spojili se s methodou srovnací, může vésti k výsledkům mnohem spolehlivějším než metody ve dřívějších dobách obvyklé. Pravím: k výsledkům spolehlivějším; jest to odůvodněno. Historické poznatky nebudou nikdy tak přesné jako poznatky věd exaktních. Při historickém studiu operujeme namnoze s materiálem nedostatečným. Ze starých dob zachovalo se nám velmi málo památek, a které se zachovaly, psány jsou se stanoviska zcela jiného, než by je napsal člověk moderní, který by arci rovněž tak subjektivně na věc se díval jako pisatel oněch starých památek. Památky ty mívají často sloh velice úryvkovitý a dotýkají se zhusta jen některých stránek dřevního života, nepodávajíc úplného obrazu jeho. Jak to již bývá, že nevíšimáme si poměrů všeobecně známých, v nichž jsme vyrostli, a jež jsou nám všední, tak zajisté ani starým spisovatelům nenapadlo, aby vylíčili nám mnohé poměry své doby, které jim byly všedními, pro nás však by byly svrchovaně zajímavé. Podmínky dřevního života většinou jsou nám neznámy. Víme často nějaké faktum, ale příčina jeho jest nám utajena. A nyní uvažme, že ani těch fakt nemáme dosti, a která máme, že jsou často subjektivně zabarvena. Přistoupili k tomu ještě subjektivní nazírání na fakta subjektivně vylíčená, musí obraz jisté doby historické býti velmi nedostatečný. Proto musí pravý historik sebrati co možná nejvíce fakt, analyzovati dochované zprávy z dávnověku, abstrahovati, pokud možno, co jest v nich subjektivního, a zapřítí takorka svou osobnost, vystoupiti ze svého já. Základem všeho jest sebrání co nejhojnějšího historického materiálu. Vydáváním právních památek musí právní historie počítati. Dokud toho není, nelze vůbec o úspěšném studiu práva ani mluvit. Všecky vývody, k nimž bez důkladného prozkoumání právních památek dojdeme, jsou nespolehlivé a nemají prázdné vědecké ceny. Teprve když prameny jsou vydány, možno zdárně přikročiti ku práci. A tu ještě počítati se musí monografiemi, pracemi z jednotlivých oborů práva, pracemi o právu v jisté době. Když monografiemi všechny

¹⁾ Co se týče vlivu římského a řeckého práva na práva slovanská, existuje o tom celá literatura. Uvádíme zejména důležitý spis Hubův O značení práva rzymského i rzymsko-byzantského u narodů slovianskich. Od A. S. Pavlova náležejí sem spisy: Knigi zakonnyja, sodëržaščija v sebë v srednërusskom perevodë vizantijskije zakony zemledělčeskije, ugolovnyje, bračnyje i sudëbnyje (Petr. 1885). Po voprosu o vremeni, mësťe i charaktërë pervonačaljnago perevoda vizantijskago zemledělčeskago ustava na slavj. jazykë (1886) a j. Od Vasiljevského jest důležité dílo Zakonodatělstvo ikonoborcev (1878) a j.

obory práva jsou zpracovány, a když probádáno jest právo v jednotlivých časových periodách, tu teprve nastává vhodná doba ku podání celého, úplného obrazu práva, jak se historicky od počátku až na naše doby vyvíjelo.

Srovnací metody užívali již první historikové slavisté. Patří sem hlavně z Poláků Rakowiecki a Maciejowski, v Čechách Palacký a v Rusku Ivanišev a Moroškin (v obširných svých poznámkách k ruskému překladu spisu Reutzova Versuch . . .). Uvedení historikové studovali domácí právo ve srovnání s právem druhých slovanských národů. Upadli však v přílišnou jednostrannost tím, že vykládali vše národním principem. Z pozdějších užívají metody této zvláště Jireček (ve svém Slovanském právu), Hube, profesori historie rus. práva na universitách ruských: Leontovič (v Oděse), Sergějevič (v Petrohradě), Vladimírskij-Budanov (v Kyjevě), Zagoskin (v Kazani), profesor historie slovanského práva ve Varšavě Zigel, bývalý profesor téhož předmětu na universitě v Oděse (nyní ministr ^{výučování} ~~výučování~~ ^{svarovědnosti} v Černé Hoře) Bogišić a j.

Srovnací metody užívati lze v historii práva dvojím způsobem. Lze totiž studovati historii práva toho kterého národa ve srovnání s právní historií národů příbuzných (k jedné skupině náležejících, na př. právo české ve srovnání s právy ostatních slovanských národů) nebo ve srovnání s právem nejrůznějších národů toho kterého plemene (na př. arejského). Někteří spisovatelé do konce jdou tak daleko, že doporučují srovnací metodu bez omezení na určitý kruh národů. Herbert Spencer na př. (v Základech sociologie) naproti těm spisovatelům, kteří nepřikládají datům sebraným od cestovatelů mezi plemeny nearejskými prázdné ceny, dokazuje, že data ona pocházejí od kompetentních badatelů, a že proto jich pozorování sluší pokládati za jeden z hlavních pramenů pro srovnací studium práva. Někteří ze spisovatelů ruských, kde otázka o rozsahu užívání metody srovnací dosti se přetřásá, prohlašují se pro omezené, jiní pro rozsáhlejší srovnávání. Zagoskin schvaluje oba způsoby, pokládaje arci studium práva souplemenných národů (zejména národů slovanských při studiu ruského práva) obzvláště za naléhavé a užitečné. — Universitní řád ruský z r. 1863 uznává rovněž možnost dvojího užití srovnací metody při studiu historie práva. Zavedl mezi stolice právnických fakult dvě samostatné stolice srovnací historie práva, jednu pro »historii důležitějších cizích práv, starých i nových,« druhou pro »historii slovanských práv.« Kromě obou těchto stolic zřízeny jsou pak zvláštní stolice pro historii ruského práva.

U nás dotkl se rozsahu užívání srovnací metody prof. Jaromír Hanel v kritice spisu Sergějevičova Lekeji i izslëdovanija po istoriji ruskogo prava (Athenaeum, I. roč. 1884, str. 246 a 247, 267—270), kde nesouhlasí, aby srovnací metody užívalo se způsobem tak rozsáhlým jako to činí Sergějevič.

My řešili bychom otázku o užívání srovnací metody jen relativně. Jsme pro omezené i rozsáhlé její užívání, arci ne v době přítomné. Výsledky historického bádání, od nichž srovnací metoda abstrahovati nemůže, jsou v nynější době ještě tak nepatrné, že dnes pokládáme za předčasné užívati srovnací metody způsobem tak roz-

sáhlým, jak to činí někteří spisovatelé. Měli se srovnáváním dospěti ku pozitivním výsledkům, musejí práva všech národů, která srovnáváme, co nejdůkladněji býti prostudována. Od popisu fakt začítí se musí v právní historii. Popisný živel jest nejdůležitější. Teprve tenkrát, když popsáno jest právo toho kterého národa v nejrůznějších dobách, přikročiti lze ku podání historického vývoje, ku podání obrazu změny idejí v politicko-právním životě národa. Při tom nesmí se přehlížeti, že v rozličných právech bývají často stejná fakta, ale ideje, které jim jsou základem, jsou různé.¹⁾ Velice by pochybil právní historik, který by, srovnávaje obě stejná fakta, prohlásil za stejný též duševní jejich podklad. Teprve když právo jednotlivých národů kritičtěji jest prozkoumáno, přistoupení lze ke srovnávacímu studiu práva národů souplemenných. Jsouce jednoho původu, budou míti národy tyto v právním svém životě mnohé stránky neli úplně stejné, aspoň velice podobné. Úkolem právního historika bude generalisovati ty které právní jevy, vyskytující se u jednotlivých národů, na právo toho kterého plemene. Výsledky, k nimž věda takto dospěje, nebudou představovati pozitivní právo u toho kterého plemene existující, nýbrž jen právo ideálně postrojené, čili základní právní zásady, které právům všech národů toho kterého plemene jsou společné. Když pak srovnávací studium práva všech těchto souplemenných národů dodělalo se značných vědeckých výsledků, může srovnávací studium v rozsahu svém postoupiti o krok dále. Srovnávati možno ideální právo jednoho plemene s právem plemene druhého (na př. slovanské právo s právem germánským). Takovýmto způsobem postupovati můžeme dále a dále a srovnávati pak právo národů jedné čeledi s právem národů čeledi jiné. Vycházejíce od specialisace dospíváme větším a větším generalisováním konečně k jakémusi (shora již dotčenému) právu universálnímu, všelidskému.

Popisováním historických fakt v právu toho kterého národa počítí tedy musí právní historie. Na zásadu tuto poukazuje již Ihering, a znamenitě ji provádějí polští právní historikové Rom. Hube a Ant. Z. Helcel. Kdežto Maciejowského charakterisuje veliká fantazie, jest Hube nad míru střízlivý. Všechny vývody činí s neobyčejnou opatrností, jako by se bál vysloviti nějaké mínění, pro něž nemá na sta dokladů z rukopisného materiálu. Proto zcela případně prof. Zigelj²⁾ praví o hlavních spisech jeho, že práce jeho činí spíše dojem svědomitého snesení materiálu právního než dojem zpracování toho materiálu. Poznámka ta nemá však býti výtka. Věc má velmi dobrou stránku: výsledky Hubem dobyté jsou nepochybné a naprosto spolehlivé. Spisovatel snaží se také pomocí listin a soudních knih vyložití, jak kterého právního pravidla užíváno v životě, jak pojímáno v praxi. O vědeckém způsobu, jakým Hube postupoval, podotýká Zigelj, že neobjevuje se skoro nikde ani v novější právní literatuře, ačkoli jedině on vésti může ke spolehlivému výsledku.

¹⁾ Sr. Bogišić, O naučnoj razrabotkě istoriji slavjanskago prava, v Petrohradě 1870, str. 24.

²⁾ Ob učenou dějateljnosti R. M. Gube; Žur. Min. nar. prosv., 1891. část CCLXXVI.

Že první slovanští právní historikové nemohli pro vědu tolik vykonati, jak by byli měli vůli, příčinu toho sluší hledati nejen v tom, že nechápali dostatečně význam právních pramenů, nýbrž hlavně v nedostatku řádného vydání právních památek. Nyní se poměry valně zlepšily. Značná část pramenů slovanského práva jest vydána (aspoň v Rusku jest vykonáno již velmi mnoho, a podobnou horlivou činnost vyvíjejí i Poláci, zejména Krakovská akademie), možno tudíž přikročiti k studiu těchto právních památek. Vedle toho sluší však pohlížeti na staré zákony docela jinak, než na moderní. Kdežto moderní zákony vlivem učení o právu přirozeném stojí na stanovisku výlučnosti (právem jest totiž jen to, co výslovně v zákonníku jest uvedeno) a vedle psaného zákona právních obyčejů neuznávají, byl v minulých stoletích poměr zcela jiný. Právo obyčejové předcházelo před právem psaným, zákonným, praxe vyvinula se ne tak jako nyní na základě zákona, nýbrž mnohem dříve než psaný zákon. Do státních nařízení a zákonů (mezi nimiž nečiněno rozdílu, který se činí dnes) vkládáno to, co v praxi se vyvinulo, a to zhusta jen částečně, tak že vedle psaných zákonů platilo také právo obyčejové. Celkem možno říci, že ani jeden ze starých zákonů nepodává veškerého, v době sestavení zákonníka platného práva. Trvalo vůbec dlouho, než právní smysl národa tak se vyvinul, aby právo správně tak, jak se vytvořilo a ve skutečnosti také provádělo, bylo formulováno. V té příčině praví Ihering, že ku podání věrného obrazu práva jest třeba jednak pozorovací schopnosti, jednak schopnosti pozorování své vyjádřiti. To předkové naši dlouho nedovedli. Mnohá právní pravidla zůstala jim neuvědoměná, takoruka skrytá, a proto v prvých památkách zapsána nejsou. Jiná pravidla naproti tomu si předkové naši uvědomili a formulovali je, ale velice nepřesně a namnoze jen kasuisticky. Neumělit ve všeobecné formě vyjádřiti právní princip, jež pozorovali. Tak vznikl mezi právem, jak fakticky existovalo, a mezi právem formulovaným (jak se nám dochovalo) veliký rozdíl. Rozbírajíce staré zákony musíme míti na paměti, že zbývá vždycky ještě značná část právních pravidel, která zapsána nejsou. Tato skrytá pravidla musí právní historik vyzkoumati, aby podati mohl co možná celkový právní obraz života té které doby. (Kromě Iheringa sr. též Sergějeviče, Lekciji, a Zigelja, Ist. slavj. zak.)

Slovanská věda právní nemůže se spokojiti jen znalostí pramenů právních, ona musí vyzkoumati, v čem vůbec spočívaly základní principy slovanského práva. Prostředky k tomu jsou jednak bezprostřední, jednak nepřímé. K bezprostředním patří: 1. právní symboly,¹⁾ které jsou prvým, ještě velice nedokonalým způsobem projevoování práva, 2. právní formule, 3. obyčejové právo, a konečně 4. právo psané. Vedlo by nás daleko, abychom o všech těchto prostředcích obsírně měli psáti.

Co se týče právních obyčejů, přispívají i *nynější* platné obyčeje v mnohém směru k objasnění starého slovanského práva. Jest známo,

¹⁾ Důležitost studia slovans. symbolismu právního vyslovena byla již r. 1839 prof. Kalmykovem v řeči O simbolizmě prava vooobšče i ruskago v osobennosti. Sr. též staf M. J. Kulišera O simbolismě v pravě. (Věst. Jevr., 1883, kn. 7.)

že právo obyčejové vyznačuje se velikým konservatismem. Právní řady, které před mnohými věky se vyvinuly, zachovávají se v podobě práva obyčejového mnohem déle, než by to bylo možno při zákoně psaném. V posledních desetiletích obracejí tedy právní badatelé pozornost i k *současnému* právu obyčejovému. Pracemi svými v tomto směru vynikl zvláště jihoslovanský právník V. Bogišić. Záslouhou jeho jest, že prvý upozornil na právní názory lidu, jevící se ve právních obyčejích. V Književniku (III., r. 1866) vyšla rozprava jeho O važnosti sabiranja narodnih pravnih običaja, koji živu u narodu. Pojednání vyšlo pak separátně pod názvem *Pravni običaji u Slovena* (v Záhřebě, 1867, u Drag. Albrechta). Kniha rozdělena jest tím způsobem, že po úvodu a po sebraných příslovích, jež se vztahují na právo, obyčej i zákon vůbec, přechází spisovatel k rodinnému a manželskému právu, na to k dědickému, pak věcnému a konečně obligačnímu. V každém oddíle uvádí nejdříve přísloví (všech slovanských národů) vztahující se k dotyčnému oddílu, načež vypisuje a srovnává právní obyčaje všech Slovanů. Druhou, mnohem větší prací Bogišićovou podobného druhu jest kniha vydaná r. 1874 Jihoslovanskou akademií *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, dle níž napsal Fedor Demelić knihu *Le droit coutumier des Slaves meridionaux* (v Paříži, 1876). První spis Bogišićův pracován byl na základě tištěných pramenů. Bogišić poznal tu nedokonalost těchto pramenů, a pojal tudíž myšlenku sebrati živý materiál v lidu žijící a ještě neuveřejněný. Vytiskl dotazník (v Književniku III.) Naputak za opisivanje pravnijeh običaja, koji u narodu živu, a to dle odborů práva. Akademie Záhřebská rozeslala 4000 výtisků tohoto dotazníku po rozličných diecésích v Charvátsku, Dalmácii a Vojenské Hranici. Každá diecése rozdala pak dotazník po farách. Ostatní výtisky rozeslány autorem do Uher, Srbska, Bosny, Černé Hory, Hercegoviny a Bulharska. Na základě odpovědí sestavil Bogišić své velké dílo: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja*, které poskytuje neobyčejně bohatý materiál lidového práva.

Také v Rusku věnuje se právním obyčejům veliká pozornost, a to nejen se strany jednotlivých spisovatelů, nýbrž i se strany vlády, která několikráte chtěla již kodifikovati právo obyčejové. Nemohouce tu uváděti obsírnou literaturu, jmenujeme jen soustavné dílo profesora Pachmanna *Obyčejnoje graždanskoje pravo v Rossiji* (v Petrolhradě 1877 až 1879), v němž vypsáno jest na základě obyčejů právo vlastnické, obligační a prostředky soudní ochrany (v I. díle) a konečně právo rodinné a dědické (v díle II.). Bohatá bibliografická data o literatuře obyčejového práva podává spis Jakuškin: »Obyčejnoje pravo. Vypusk I. Matérialy dlja bibliografiji obyčejnago prava« (v Jaroslavi 1875). Krátký přehled prací o obyčejovém právu v Rusku naleztí lze též v brožuře Bogišićově (původně francouzsky sepsané a pak od Šimoniće do charvátstiny přeložené a ve Splitu r. 1880 vydané): *Osvrt na radnje o običajnom pravu u Rusiji*. V *Jurid. Vest.* 1886 (sv. 22.) vyšla cenná práce A. Filippova *Očerki po obyčejnomu pravu južnoslavjanskomu i ruskomu*. — V polské literatuře napsal velmi pěknou stat o poměru starého práva obyčejového ke psanému *Osw. Balzer Uwagi o prawie zwyczajowem i ustawniczem w Polsce*.

Dobrym prostředkem ku poznání práva jest také materiál ethnologický, filologický (právní terminologie, jejíž význam dobře pochopil Vocel), mythologický a plody národní poesie. Materiál tento jest nám nepřímým prostředkem ku poznání práva. Pěkně vykládá význam těchto pomocných vědomostí Leontovič v 1. seš. své *Ist. russ. prava* (Oděsa, 1892), kde uvádí zároveň celou obsírnou literaturu předmětu toho se týkající.

III. Stručný přehled literatury.

Prací, které by zahrnovaly všechna slovanská práva, jest dosud velice málo. Podmínky ke zdárnému rozvoji literatury slovanského práva jsou prozatím ještě nepříznivé. Právo jednotlivých slovanských národů prozkoumáno bylo ještě nedostatečně, ba ani právní prameny nejsou u všech Slovanů ještě úplně vydány. V posledním směru lepší se poměry zejména v literatuře polské a jihoslovanské. Snad i u nás následkem založení České akademie nastane brzy žádoucí obrát.

Nejvíce vykonali v oboru slovanského práva Rusové, což jest arci zcela přirozeno. Tam jest studium domácího (a ve srovnání s ním i vůbec slovanského) práva potřebou nejen čistě vědeckou, nýbrž částečně i praktickou. — Velikou reformou zdál se býti universitní řád ruský z r. 1863, který kromě jiných zásluh má i tu, že zavedl (aspoň theoreticky) stolice dějin slovanského práva, kterých před tím v Rusku nebylo. Praktický výsledek byl však velice malý. Především nebylo ani schopných učitelských sil. Pozornost obrácena do ciziny, do Rakouska. Roku 1868 zván dr. Bogišić za profesora slovanského práva na universitu Petrohradskou a r. 1869 (společně s H. Jirečkem) i na universitu Varšavskou. Kromě toho jednáno s ním i o profesuru téhož předmětu na universitě Oděsské. Bogišić dal přednost Oděse a počal přednáseti r. 1870. Po dvou letech obdržel však t. zv. zahraničnou kommandírovku částečně za účely vědeckými a částečně k žádosti knížete černohorského, kterému měl sestaviti pro Černou Horu zákonník. Přestav přednáseti nevrátil se již Bogišić na své místo, a stolice slovanského práva podnes není na Oděsské universitě znova obsazena. Z ostatních universit ruských obsazena stolice slovanského práva pouze na universitě Varšavské, kde přednáší od delší doby přední znalec slovanského práva profesor F. F. Zigelj. Na jiných ruských universitách se předmětu slovanského práva nevyučuje.¹⁾ Nedostatku tomu má se odpomoci občasným kommando-

¹⁾ Zajímavost jest, jakým způsobem dívali se v Rusku na zřízení stolic slovanského práva dle univ. řádu z r. 1863. Charkovská universita, tážána byvši o své mínění, vyslovila se proti potřebě takové stolice, majíc ji za přepych, a to jednak z toho důvodu, že prý samostatný právní život západních Slovanů dávno před koncem středověku zanikl a zanechal stopy jen v nemnohých úryvkovitých památkách, jednak i proto, že prý obzor slovanských právních památek a místních zákonů (ruských i polských) snadno může býti zahrnut v historii ruského práva. Proto měla právnická fakulta university Charkovské za dostatečné, když o slovanském právu pojednávatí se bude v přednáškách o právu ruském. — Sr. Moskovs. Univ. Izvěstija, 1866 a 1867, str. 425—430.

váním profesorů historie ruského práva na nějaký čas za hranice, by se tam seznámili s vědeckým materiálem a s vydanými publikacemi v oboru slovanského (mimoruského) práva.¹⁾

Jednotlivé pokusy obsáhnouti ve vědeckém studiu všechna slovanská práva, pozorují se odedávna. Již r. 1830 na př. vyšla v časopise *Themis Polska* část pojednání o zákonném dědickém právě Římanů, Němců a Slovanů. Spis přeložen pak do němčiny a vydán v Poznani r. 1836 pod názvem *Geschichtliche Darstellung der Erbfolgerechte der Slaven*. Spis vypracován byl bratrem proslulého polského právníka Romualda Huba Josefem Hubem. Veliké dílo Maciejowského *Historija prawodawstw Słowiańskich*, prvý a podnes neopakovaný pokus podati právo všech slovanských národů, jsem již uvedl v I. kapitole. Maciejowski vytkl sobě úkol obrovský: sepsati právní historii všech slovanských národů v době, kdy ani Poláci, kteří tenkrát literárně byli nejpokročilejší, neměli vlastní své právo zpracováno. U Rusů počali teprve nedávno před tím vydávati prameny, u ostatních Slovanů pak vůbec ještě ani nepočali. Za takových okolností není divu, že obsáhla srovnávací historie slovanského práva, vydaná Maciejowským, nedopadla příliš kriticky. Prvým, kdo se pokusil o sestavení chrestomatie slovanského práva, byl Kucharski, který ve sbírce *Antiquissima monumenta juris slovenici* vydal r. 1838 jednotlivé památky slovanského práva.

Dalším pracovníkem v oboru všeslovanského práva jest Hermenegild Jireček. Trojsvazkové práce jeho *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, dotkli jsme se již v první kapitole. Spisovatel pěkně tu vylíčil, užívaje metody srovnávací, v prvním svazku společenský byt Slovanů do X. stol., v druhém svazku českomoravské hlavně veřejné právo do konce XIII. stol. a v třetím svazku státní právo století XIV. Jako slabá stránka vytýká se dílu Jirečkovu přenášení zjevů pozdější doby do periody dřívější. Od Jirečka máme též všeslovanskou právní chrestomatii zvanou *Svod zákonů slovanských*.

Z novějších větších právu slovanském možno jmenovati dílo Perwolfovo *Slavjaně, jich vzajimnyja otnošenija i svjazi*, ačkoliv obsah jeho není v první řadě právnícký.

Přední místo v literatuře všeslovanského práva zaujímají litografované universitní přednášky prof. Zigelja *Istorija slavjanskich zakonodatěljstv*. Škoda jen, že nejsou tištěny. Starý slovanský společenský byt pokusil se vylíčiti na základě dat filologických A. S. Budilovič ve spise *Pervobytnyje Slavjaně v jich jazykě, bytě i ponjatijach po dannym leksikalnym*.

Slovanské starožitnosti s pokusem podati též společenský život starých Slovanů vypsal v znamenitém díle *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* prof. R. Krek (2. zcela přepracované a rozmnožené vydání v Hradci, 1887, str. XII a 887; 3. nezměněné vydání z r. 1891).

Ke spisům, týkajícím se starého slovanského práva, možno přičísti též díla, jež jednájí předem o právním životě Slovanů Polabských.

A tu sluší uvést předem knihu A. Kotljarevského o Drevnosti práva baltijských Slavjan (v Praze 1874), dále spis Giljferdingův *Istorija baltijských Slavjan* (Sobr. soč. IV. v Petrohradě 1874), atd.

Více jest monografií, v nichž jednotliví spisovatelé srovnávají práva slovanských národů. Ze starších právních historiků ruských patří sem uvedený již *Ivanišev* a *Moroškin*, z novějších zejména *Leontovič*, *Špilevskij*, *Vladimirskij-Budanov*, *Djačan*, *Soběstjanskij* a j.

Také u cizinců došlo povšimnutí studium slovanského práva. Z literatury německé uvádíme na př. Turnerův spis *Slavisches Familienrecht* (inaugurální dissertace, Štrasburk, 1874, str. 64), který však jest prací velice slabou. Nehledí k historickému vývoji a plete jedno slovanské právo s druhým. Píšet o nich nehledě k době a k národu; o záduze na př. nedovidáme se, platili, co o ní uvedeno, ještě dnes, či platiloli to dříve, atd.

Ve francouzské literatuře pojednáno o jednotlivých právech slovanských, a to o staré době v díle Rudolfa Darestea *Études d'histoire du droit* (v Paříži, 1889 u L. Larosea, str. XII a 417). Mezi starým právem egyptským, židovským, perským, švédským, dánským, norským a četnými jinými probráno dosti dobře, ač ne úplně a stejně obsírně staré právo české, polské, ruské a jihoslovanské (str. 158—247). Od Summer-Mainea, profesora university Oxfordské, uvádíme spisek *De l'organisation juridique de la famille chez les Slaves du sud et chez les Rajpoutes* (1880), který jest zvláštním otiskem článku, uveřejněného v *Revue générale du droit*. Vítanou pomůckou byla spisovateli bádání Bogišičova, jichž hlavní trest obsažena ve spisku Demeličové.

Nemohouce se šířiti o literatuře menších pojednání a článků časopiseckých, týkajících se práv slovanských, přecházíme ku přehledu větších spisů a to dle jednotlivých literatur. Díla literatury české vylučujeme. Jsou dosti známa a pak jsou vyjmenována (arci jen hlavnější) v Povšechných českých dějinách právních prof. Jar. Čelakovského.

A. Literatura ruského práva.

Vědecky počali vzdělávati historii ruského práva nejprve historikové, a sice teprve ve druhé polovici XVIII. století a na počátku století XIX. Dle povahy věci všimali si pouze nejstarších zákonodárných památek ruského práva. Jsou to historikové: Tatiščev (*Istorija Rossijskaja*), Schlözer (*Nestor. Russische Annalen*), Boltin (*Priměčanija na Istoriju Drevnija i Nyněsnija Rossiji Leklerka*), Karamzin (*Istorija gosudarstva Rossijskago*¹⁾ a j.

Památky vydané teprve po Uložení z r. 1649, studovány byly s účely pouze praktickými, a to až do té doby, kdy vydáním *Svodu zákonů* pozbyly platnosti. Nyní jsou základem historického studia ruského práva jednak staré právní památky, jednak úplná sbírka zákonů (*Polnoje sobranije zakonov*). V oboru vydání právních památek vykonáno

¹⁾ Za tím účelem dána na př. r. 1880 dovolená prof. Vladimírskému-Budanovu k historicko-právníkům studiím v Záhřebě.

¹⁾ O významu Karamzina v historii rus. práva psal N. V. Kalačov v Mosk. Univ. Izv. 1866 a 1867, str. 205—227.

v Rusku velmi mnoho. S vydavatelskou činností počato již v 70. letech minulého století. O Dřevní ruské bibliothéce Novikova, o sbírkách Rumjancova, Spolku historie a starožitností ruských a sbírkách Archeografické komise zmínil jsem se již shora. Na vydání pramenů vynaložili Rusové vůbec velmi mnoho pílě. Nechtějíc zbytečně rozměr práce této rozšiřovati, odkazujeme na citovaný již 1. sešit Historie ruského práva F. J. Leontoviče, kde důkladně jsou uvedeny všechny sbírky uveřejněných dosud právních pramenů jakož i dosti obsírná literatura ruského práva. Podrobnou bibliografii dovedenou do konce r. 1890 podává Zagoskin ve spise Nauka istoriji ruskago prava, jeja vspomogateljnyja znanija, istočniki i literatura (v Kazani, 1890). Starší literaturu sestavili P. A. Mullov, J. J. Piskarev, J. J. Andrejevskij a A. N. Gorbunov v práci Ukazatelj materialov i izslėdovanij po istoriji ruskago prava, izdannyh do 1856 goda. (Arch. ist. i prakt. svėd. N. V. Kalačova, 1859, č. 6.; pokračování této práce do r. 1860 v témže Archivu 1860 až 1861, kn. 6.)

V prvých letech tohoto století pojednávali o právu ruském historicky již *právníci* ruští, ale nikoli ve speciálních spisech, nýbrž jen mimochodem při jednotlivých oborech práva, jmenovitě občanského. V době té povstalo několik spisů, zabývajících se vnější historií ruského práva. Jako věda samostatná vystupuje historie ruského práva teprve v druhé čtvrti našeho století. Veliký vliv má na ni historická škola německá. Representanti její: Ewers, Reutz, Tobien uvedeni byli již v kapitole první. Dlouhý čas omezovali se právní historikové hlavně na studium práva veřejného a přihlíželi skoro výhradně jen ku pramenům zákonným. Teprve v dobách pozdějších pod vlivem západní právní vědy obraceli jednotliví badatelé pozornost i k jinému druhu pramenů právních, k právu obyčejovému. Vliv vědy západní, zejména anglické (Milla, Mainea, Spencera, Freemana a j.) a francouzské (Comtea a j.) pozorovati jest zvláště u právních historiků mladších.

Nejvíce jest zpracována dosud historie státního práva, a tu hlavně historie státních institucí a úřadů, nejméně historie práva občanského. Že historie občanského práva prostudována jest méně než historie práva veřejného, příčin toho jest několik. Především dlužno historii některých právních ústavů studovati na základě pramenů byzantských, jež dosud jen málo byly zpracovány. Kromě toho jest známo, že ve starších zákonodárných památkách mnohé okázky soukromého práva buď vůbec nebyly upraveny, nebo jim věnována malá pozornost. Bývalyť normy práva soukromého určovány zhusta jen právem obyčejovým. Následkem toho jest nutno k seznání starého soukromého práva prozkoumatí vedle památek zákonodárných ještě četný archivní materiál, zejména právní listiny, v nichž se uchovalo fixované právo obyčejové. Konečně sluší uvážiti, že jeden z nejdůležitějších ústavů, právo vlastnické, může býti studováno jen v těsném spojení s historií hospodářských poměrů, které teprv od nedávné doby docházejí pozornosti badatelů.

Monografií o jednotlivých otázkách jest již tak velká řada, že jich v tomto stručném přehledu uváděti nemůžeme. Jsou také vypočteny skoro ve všech právních historických ruských a zvláště v uvedeném shora

spisu Zagoskinově. Zde spokojíme se jen vyjmenováním prací nejdůležitějších, a to předem spisů, které jednájí o celých dějinách ruského práva.

Jsou to:

Universitní přednášky prof. J. D. Běljaeva Lekciji po istoriji ruskago zakonodateljstva, jež r. 1879 po smrti autorově vydal S. Petrovskij. Nehledě na zastaralost, jest to jedna z nejlepších studijních pomůcek, zvláště pro historii státního práva až do Uložení z r. 1649. — Kromě četných menších monografií máme od Běljaeva ještě tyto hlavní práce: O naslėdstvė bez zavėščanija po drevnim russkim zakonam do Uloženija carja Aleks. Mich., 1858; Krestjanė na Rusi, 1860; Razskazy iz ruskoj istoriji (4 díly), 1865—1872, a j.

Od Petrohradského prof. V. J. Sergėjeviče jsou Lekciji i izslėdovanija po istoriji russ. prava (1. vydání z r. 1883, vydáno dále v letech 1889 a pak pod titulem Lekciji po istoriji russ. prava r. 1890). Jak již název ukazuje, jest to opětý kurs akademických přednášek. Kniha jest velice obsáhlá a důkladná a uvádí podle jednotlivých odborů seřazenou literaturu. Škoda jen, že dílo není souměrné. O některých otázkách pojednává autor velice obsírně, kdežto jiných sotva se dotýká, nebo je docela pomtjí mlčením. Nazbyt obsírně mluví se o nejstarším období ruských právních dějin. Poměrně velmi málo místa věnováno jest historii práva soukromého (o právu obligacním se na př. vůbec nemluví). Na knize Sergėjevičově jest viděti, že povstala shrnutí několika monografií v jedno (zejména monogr. Věče i knjazj z r. 1867, dále studie o zemských soborech). Hledání v knize stženo jest velice tím, že není opatřena rejstříkem.¹⁾ Znamenitým doplňkem právní historie Sergėjevičovy jsou Russkija juridičeskija drevnosti, v jejichž 1. díle (v Petrohradě, 1890, str. 517) se všestranně probírají jednotlivé společenské třídy staré Rusi. Jako 1. sešit 2. dílu vyšla v přepracovaném vydání monografie Věče i knjazj (v Petrohradě 1893, str. 336). Předností spisu jest obsáhlé užívání právních pramenů.

Nejpraktičtější a nejsymmetričtější jest příruční kniha dějin ruského práva od Kyjevského profesora M. F. Vladimírského-Budanova Obzor istoriji ruskago prava (2. vyd. z r. 1888). Jest to výtečná učebnice. Jednotlivé části podány jsou tu nejen přísně vědecky, nýbrž i úplně a souměrně s částmi ostatními. Jako ve knize Sergėjevičově jsou i zde bohatá bibliografická data. Od téhož autora jest Christomatija po istoriji ruskago prava (tři sešity; 2. a 3. vyd. v letech 1887—1889), nevyhnutelná pomůcka k seznámení se s hlavnějšími památkami ruského práva do Uložení z r. 1649. Při každé památce podán jest obsírný komentář a podrobný přehled různých vydání, jakož i příslušná literatura spisů, jež o oně právní památce pojednávají. I zde poukazujeme na bohatá bibliografická data. Jiné spisy Vladimírského-Budanova uvedeny budou níže.

V. N. Latkin vydal (r. 1889 v Petrohradě) rovněž Lekciji po istoriji russ. prava. Úvody k historii ruského práva nebo části této historie napsali dále:

¹⁾ Vadu tuto mají mnohé ruské publikace. Zřídka kdy najdeme v knize stručný věcný obsah, dle kterého bychom jí mohli snadno užívatí. Abecední seznam jmen jest při knihách ruských vůbec řídkou vzácností.

M. Michajlov, od něhož jest Istorija ruskago prava z r. 1871 (dle stenografických přednášek na Petrohradské universitě), práce určená spíše laikům než právnickům. Seznamuje nás více způsobem zábavným než vědeckým s historií ruského práva. Skoro všichni právní historikové prohlašují ji za práci nedokonalou.

F. J. Leontovič, profesor Oděské university, který vedle ruského práva pěstuje zejména právo charvátské, litevsko-ruské, jakož i práva některých asijských národů, vydal r. 1869 Istoriji russ. prava. Kniha nepokročila dále od 1. sešitu. Pod tímž názvem vyšel r. 1892 rovněž prvý sešit většího díla.¹⁾ Spisovatel jedná tu o pojmu a významu historie ruského práva, o předmětu a úkolu, o plánu výkladu, o methodách studia dějin ruského práva, o vědách pomocných, o pramenech a literatuře. Kniha obsahuje zejména podrobný seznam pramenů ruského práva. Spisovatel jest hlasatelem metody historicko-srovnací. Bylo by velice litovati, kdy by znamenitá práce Leontovičova neměla být dokončena. Z ostatních spisů jeho uvádíme: Russkaja Pravda i Litovskij statut, Krestjaně jugozapadnoj Rossiji po litovskomu pravu XV. i XVI. stol., 1863; Istoričeskoje izslědovanije o pravach litovsko-russkich jevrejev, 1864; Očerki istoriji litovsko-ruskago prava (počalo vycházeti r. 1893 v Žurn. Min. nar. prosv., dokončení v seš. březn. 1894; v práci této uvádí se rovněž obšírná literatura, týkající se litevsko-ruského práva); O značeníji vervi sravniteljno s zadrugoju jugozapadnych Slavjan, 1867; Zadružnoobščinnij charaktěr političeskago byta drevněj Rossiji, 1874, atd. (Spisy Leontovičovy z oboru ruského a slovanského práva vypočteny jsou v 53. svaz. Zap. imp. Novor. univ. r. 1890, str. 487 a 488.)

D. J. Samokvasov, profesor Varšavské university, zabývá se nejstarší dobou slovanskou a jest především archeolog. Dílo jeho, Istorija ruskago prava, jest necelé. První sešit I. dílu vyšel již r. 1878, seš. 2. r. 1884 a sešit 3. r. 1888. Dílo Samokvasova založeno jest na příliš širokých základech a sotva kdy bude dokončeno. Samokvasov napsal mnoho pojednání do Varšavských universitních Zpráv (Izvěstija). Uvádíme z nich: Glavnějšije momenty v gosudarstvennom razvitiji drevněj Rusi (r. 1886 č. 1. a 2.), Proischožděnije Moskovs. gosudarstva (1886 č. 3.), Svidětěljstva sovremennych istočnikov o vojennych i dogovornych otnošenijach Slavjanorussov k Grekam do Vladislava Svjatoslaviča (1886, č. 6); statj kulturně historičeských a archeologičeských tuto jmenovati nebudeme.

Historii práva státu moskevského podal N. P. Zagoskin (Istorija prava Moskovs. gosudarstva, sv. I., v Kazani, 1877). V Učených Zápiskách Kazaňské university uveřejnil Zagoskin roku 1875 a 1876 pojednání: Očerki organizaciji i proischožděnija služilago soslavija v dopetrovskoj Rusi, dále Obzor ustavných gramot XIV.—XVI. vv. opreděljujuščich porjadok městnago praviteljstvennago upravlenija, roku 1877 práci Istorija Moskovs. gosud. a zmíněný již v II. kapitole článek o methodě studia historie ruského práva atd.

¹⁾ Původně vyšla práce tato v Zap. imp. Novor. univ., sv. 57., r. 1892. Tamtéž, ve sv. 50., r. 1889 uveřejněn od Leontoviče Kratkij očerk istoriji ruskago prava.

Od V. N. Leškova jest důležitý spis Russkij narod i gosudarstvo. Istorija ruskago občestvennago prava do XVIII. v., 1858.

Ke studiu historie státního a správního práva budtež uvedeni zvláště tito spisovatelé:

K. Něvolin Obrazovanije upravlenija v Rossiji ot Joanna III. do Petra Vel. (6. sv. Poln. sobr. soč., 1859). Kniha podává velice podrobný svod dat z historie prikazů.

J. J. Andrejevskij, Ruskoje gosudarstvennoje pravo, sv. I. O praviteljstvě, 1866; krátká, ale historicko-právními zprávami bohatá studie, zvláště důležitá k informaci o zákonodárství XVIII. a XIX. v.

V. O. Ključevskij, Bojarskaja дума drevněj Rusi, 1883. Znamenitá práce, věnovaná historii dumy ve spojení s historií vývoje státní moci. Téhož autora Sostav predstaviteljstva na zemskich soborach drevněj Rusi (Rus. Mysl, 1890 č. 1., 1891 č. 1. a 1892 č. 1.). Výtečný výklad původu a zvláštností staroruského sněmování.

V. N. Latkin Zemskije sobory v drevněj Rusi, 1885. Podrobná studie na základě tištěných i archivních materiálů o zemských sněmech Moskevské periody ve spojení se staršími sněmy, zvanými věče. Obšírné srovnání ruských sněmů (soborů) s representačními sbory západoevropských států.

A. D. Gradovskij Istorija městnago upravlenija v Rossiji, 1868, I. díl (více nevyšlo). — Důkladné dílo, v němž podána historie ruské provincie, čímž doplněno vylíčení rozvoje ústředních institucí. Téhož Vyššaja administracija XVIII. v. i geněral-prokurory, 1866. Krátký, ale jasný a důkladný nástin orgánů státní správy z XVIII. stol. Téhož obšírné trojsvazkové dílo Načala russk. gosud. prava: sv. I. O gosudarstvennom ustrojstvě, 1892, vyd. 2.; sv. II. Organy upravlenija (centralnyje), 1887, vyd. 2.; sv. III. Organy městnago upravlenija, 1883. Dílo toto obsahuje hlavně výklad principů platného nyní ruského státního práva, ale při tom poskytuje i bohatá data historická. Tato studie Gradovského jest zatím jedinou rukovětí při všeobecném studiu ruského státního práva.

N. J. Chlěbnikov Obščestvo i gosudarstvo v domongoljskij period russkoj istoriji, 1872, a O vlijaniji občestva na organizaciju gosudarstva v carskij period russkoj istoriji, 1869. Práce tyto podávají úplný výklad předpetrovského státního práva.

Ve spise F. M. Dmitrijeva Istorija suděbných instancij i graždanskago apellacionnago sudoproizv., 1859, vykládá se kromě hlavního předmětu skoro úplně též historie správy v Moskevském státě.

M. Đjakonov Vlastj moskovských gosudarej. Očerki iz istoriji političeských idej drevněj Rusi konca XVI. v., 1889. V knize líčí se vznik a vývoj ideje samovládne moci v periodě Moskevské a věnuje se zvláštní pozornost praktikování této ideje v poměrech zahraničných i v poměrech panovníka k úřednictvu.

J. J. Ditjatin Ustrojstvo i upravlenije gorodov v Rossiji, sv. I. Goroda v Rossiji XVIII. věka, 1875; sv. II. Gorodskoje samoupravlenije v Rossiji, 1877. (Vyšlo též ve Vremen. Děmid. jur. lic.; sv. 12. 1876, sv. 15. 1877 a sv. 16. 1878.) Jest to jediná úplná a naskrze vědecká studie z historie měst a vzniku městské společnosti v Rusku XVIII. stol.

Dílo získává velice též tím, že podává zároveň důkladný nástin městského právního života v záp. Evropě.

A. V. Romanovič-Slavatinskij Posobije dlja izučenijsa russk. gosudarstv. prava po metodu istoriko-dogmatičeskemu, 1879, dva sv.; v 1. sv. vykládají se ruské současné »základní zákony,« ve sv. 2. organizace státních úřadů a institucí. Při tom podán jest obšírný historicko-právní komentář. Téhož Dvorjanstvo v Rossiji ot načala XVIII. v. do otměny krěpostnago prava, 1870, jest obšírná a dosud jediná studie, založená na bohatém zákonodárném materiálu, podávající nejen historii ruské šlechty, nýbrž i historii nevolnictva ruského od počátku XVIII. v.

Literatura o *selských poměrech*, zvláště o selské občině jest obsáhlá. Předem patří sem výtečné monografie Čičerinovy, sebrané ve knize Opyty po istoriji russkago prava, 1858. Uvedený již V. O. Ključevskij napsal pojednání Proischoždenije krěpostnago prava v Rossiji (Russkaja Mysl, 1885), Podušnaja podaf i otměna cholopectva v Rossiji (Rus. M., 1886). — Od V. J. Semevského jsou v téže otázce četné spisy, jako: Krestjaně v carstvovanije imp. Jekateriny II., Krestjanskij vopros v Rossiji v XVIII. v. i pervoj polovine XIX. v., 2 díly 1881 a 1888 a j. — Obě jmenovaná díla Semevského založena jsou na bohatém archivním materiálu a doplňují jednak uvedený spis Romanovič-Slavatinského, jednak historii nevolnictví na Rusi K. P. Pobědonosceva (v jeho knize Istorič. izslědovanija i statji, 1876). — V Žurn. Min. nar. prosv., sv. 287, r. 1893 uveřejnil M. A. Džakonov stat K istoriji krestjanskago prikrěplenija. — Rozsáhlých pramenů užil ve spise Krestjaně na Rusi (3. vyd. 1892) Běljajev. — Úplný nástin historie nevolného rolnictva od nejstarších dob až do osvobození podal Engelmann v díle Die Leibeigenschaft in Russland, 1884. Jiný německý spis o této otázce jest od Keusslera Zur Geschichte des Bauerl. Gemeindebesitzes in Russland, 1876.

V oboru historie práva občanského sluší uvést zvláště tyto spisovatele:

K. A. Něvolin napsal obšírnou historii ruského soukromého práva Istorija rossijskich graždanskich zakonov (v Poln. sobr. soč. sv. 3.—5., Petrohrad 1857—1858). Dílo Něvolina obsahuje úplný svod zákonodárného materiálu a podává jasný a stručný výklad občanského práva. Pro každého, kdo předmětem se zabývá, jest pomůckou nevyhnutelnou.

Mnohá historická data najdou se též v Kursu gražd. prava K. P. Pobědonosceva.

Důležitější monografie v oboru práva rodinného napsali:

S. M. Špilevskij: Sojuz rodstvennoj zaščity u drevnich Slavjan i Germancev, 1866; Semejnija vlasti u drevnich Slavjan i Germancev, 1869.

M. F. Vladimírskij-Budanov: Čerty semejnago prava zapadnoj Rossiji v polovine XVI. v., 1890 (2 sešit díla Očerki iz istoriji litovskorusskago prava). Práce tato podává velmi cenné zpracování obyčejového práva tak, jak se zachovalo v soudních spisech.

V oboru práva dědického:

V. Nikoljskij: O načalach naslědovanija v drevnějšem russkom pravě, 1859 (dílo velmi důkladné).

P. Citovič: Ischodnyje momenty v istoriji russkago prava naslědovanija, 1870. (Autor dokazuje, že původně dědili jen descendent, a že pořádek tento později byl změněn.)

Z práva věcného máme monografie: od J. J. Engelmana O pribreženiji prava sobstvennosti na zemlju po russkomu pravu, 1859 (práce velmi důkladná); od Vladimírského-Budanova: Poměstija litovskago gosudarstva (1. seš. díla již citovaného Očerki iz istoriji litovskorusskago prava, 1889) a j.

V historii trestního práva pracovali: Lange Izslědovanije ob ugovornom pravě Russkoj pravdy, 1861. Nejlepší práce o trestním právu Ruské Pravdy.

Bogdanovskij: Razvitije ponjatij o prestupleniji i nakazaniji v russkom pravě do Petra Velikago, 1857. Spis poněkud sice zastaralý, ale cenný podnes.

Čebyšev-Dmitrijev: O prestupnom dějstviji po russkomu dopetrovskomu pravu, 1862. Spisovatel dokazuje tu veřejnou povahu trestních činů ve starém ruském pravě.

R. Hube Historija prava karnego ruskiego, Varšava 1870—72 (dílo sice polské, ale jednající o právu ruském). Spis obzvláště důležitý a cenný. Obsahuje úplnou a obšírnou historii ruského trestního práva od nejstarších dob do r. 1870. Z ustanovení cis. Aleksandra II. používal Hube archivu státní rady a druhého oddělení vlastní kanceláře císařovy.

N. D. Sergějevskij: Nakazanije v russkom pravě XVII. věka, 1888.

A. N. Filippov: O nakazaniji po zakonodatělstvu Petra Velikago v svjazi s reformoj, 1891.

Ke konci uvedeme ještě pozoruhodné práce v oboru kodifikace: Znamenité jest dílo Pachmanna Istorija kodifikaciji gražd. prava, vydané r. 1876 v Petrohradě ve 2 obsáhlých svazcích. Podává v I. sv. přehled kodifikační činnosti v říši Římské, ve Francii, v Itálii, v Německu, u západních a jižních Slovanů a v Rusku až do r. 1826, ve II. sv. pak obraz zákonodárné činnosti v Rusku od r. 1826. Opatřeno jest též bohatými literárními daty.

Vladimírskij-Budanov vyložil v díle Otnošenije meždu Litovskim statutom i Uloženijem carja Aleksěja Michajloviča (Sbor. gosud. znanijs, sv. IV., 1877), jakým způsobem čerpáno bylo z Litevského statutu pro Uložení cara Alekseje Michajloviče.

Těličenko v Očerku kodifikaciji malorossijskago prava do vveděnijsa Svodu zakonov (Kijevskaja Starina, 1888) sděluje zajímavá data o pokusech kodifikace v letech 1729—1743 těch částí Litevského statutu, Magdeburského práva a Saského zrcadla, které měly význam platného práva na Malé Rusi. Návrh kodifikace byl již vypracován, ale nenabyl moci. Vydal jej

Kistjakovskij: Prava, po kotorym suditsja malorossijskij narod, s priloženijem izslědovanij o sem svodě i o zakonach dějstvovavšich v Malorossiji, Kyjev, 1879.

N. V. Latkin: Zakonodatělnija kommissiji v Rossiji v XVIII. v. (2 sv., 1887) a Projekt novago uloženijsa sost. zakonodat. kommissijej 1754—1766 gg. (1893).

Největší část historicko-právních studií uveřejněna jest v učených publikacích ruských universit, a ve vědeckých listech vůbec. Značnou měrou vydávány bývají tyto časopisecké statě též separátně. Historicko-právní pojednání přinášejí zejména tyto časopisy a publikace: Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija (počal vycházeti již roku 1834), Zapisky imp. Akadēmiji nauk, Moskovskija univers. Izvěstija, Učenyja Zapisky imper. Kazans. universitěta, Universitětskija Izvěstija v Kijevě, Zapiski imper. Novorossijskago universitěta (začaly vycházeti r. 1867), Zapiski istorikofilolog. fakuljtěta imp. S. Petěrb. universitěta (od r. 1876), Varšavskija universitětskija Izvěstija, Vremennik Děmidovskago juridic. liceja (od r. 1871 v Jaroslavi), Juridičeskij Žurnal, Juridičeskij Věstnik, Věstnik Jevropy, Čtěníja v Obščestvě istor. i drevnostěj ross., Vremennik Obščestva istor. i drevn. ross., Kijevskaja Starina, Russkaja Starina, atd.

B. Literatura polského práva.

Kdežto v Rusku není v minulých stoletích po pracovnících v oboru domácího práva ani potuchy, zkvětala literatura polského práva podobně jako literatura práva českého odedávna. Bylo to přirozeným následkem spojení s latinským západem a jeho kulturou. Rozdíl mezi starou českou a polskou právní literaturou jest jen ten, že česká byla věcně i formálně původnější, národnější než polská. Uvádíme právní knihu Rožmberskou, výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé i Knihy devatery Viktorina Kornela ze Všehrd. Všichni jmenovaní spisovatelé podali výklad domácího českého práva, vytvořeného soudní praxí, a to ve formě úplně samostatné. Po vlivu práva římského není v jejich výkladu ani stopy. Naproti tomu pozorovati jest silný vliv římského práva u spisovatelů polských, zejména T. Dresnera (Institutionum regni Poloniae libri IV., 1613), který římským právem snaží se doplniti mezery práva polského, u M. Załaszwowského (Jus regni Poloniae, 1702), u T. Ostrowského (Prawo cywilne narodu polskiego, 1784, 1787; přeloženo do němčiny pod názvem Civilrecht der Polnischen Nation, a to 1. díl od Fr. B. Bröckera a J. K. de Finance r. 1797 v Berlíně, 2. díl r. 1802 v Lipsku pouze od Bröckera. Týž Bröcker vydal jako doplněk knihy Ostrowského Beiträge zur Kenntnis des Polnischen Rechtes, Berlín, 1797) a j.

Vedlo by nás daleko, abychom vypočítávali velice bohatou právníckou literaturu polskou z minulých století, a také to není naším účelem. Stačí uvést, že byla mnohem bohatší než literatura česká, která jinak nepatrná nebyla. Také velmi hojně vydávány byly prameny polského práva, a to nejen ve sbírkách úředních a poloúředních (jako byly na př. sbírky Łaského, Przyłuského, Herburta, Januszowského a j.), nýbrž i ve sbírkách soukromých. Patřícnou literaturu naleztí lze již v knihách starších, na př. Ostrowského (s dodatky Bröckera) a Bandtkieho (Historja prawa polskiego) a j., z novějších spisovatelů zejména u P. Burzyńskiego (Prawo polskie prywatne). Nebudeme se tedy zbytečně o věci zde šířiti.

Předchůdcem nové literatury polského práva byl pruský Němec G. Lengnich, který vydal v letech 1742 a 1746 ve Gdansku latinským jazykem Jus publicum regni Poloni. Ve dvojsvazkovém díle svém pojednává ve 4 knihách nejdříve o pramenech práva, pak o králi a jeho právech, o stavích a úřadech, o sněmích, o financích, o soudnictví a zákonodárství, o věcech náboženských. V obou svazcích uvádí na konci literaturu, které použil. Ač kniha jest zastaralá, nepozbyla podnes své ceny. Do polštiny ji přeložil po prvé r. 1761 Moszczeński, po druhé pak ji přeložil a přepracoval A. Z. Helcel a vydal ji r. 1836 v Krakově pod názvem: Prawo pospolite królewstwa Polskiego.

V osmdesátých letech minulého století vydány brzo za sebou čtyři spisy z oboru polského práva. Od T. Ostrowského jest dotčené již Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego (Varšava 1784, 2. vyd. 1787), od Vinc. Skrzetuského Prawo polityczne narodu Polskiego (1784, 1787), od Ch. Th. Steinera Exercitationes od jus Polon. tam publicum quam privatum (r. 1786) a od Hugona X. Kollataje Prawo polityczne narodu polskiego (1788). Zmíněný Ostrowski vydal též spis z oboru církevních dějin a církevního práva polského.

O Czackém, Bandtkiem, Rakowieckém, Lelewelovi a Maciejowském zmínili jsme se již v kapitole prvé. Spisovatelé tito tvoří přechod od starých právníků ku právníkům novým, jejichž řadu zahajuje Romuald Hube a Ant. Z. Helcel. Slovanským právem počal se Hube zabývati koncem dvacátých let tohoto století, a to na podnět V. Hanky, s nímž se seznámil za pobytu svého v Praze r. 1828. Hned r. 1829 vydal v Polské Themidě dvě kratší práce z oboru slovanského práva. Hubova zásluha spočívá hlavně v tom, že pochopil význam právních pramenů a snažil se co možná největší počet jich prostudovati. Plodem dlouhých jeho studií jsou dva neobyčejně důležité spisy z oboru polského práva. Jest to práce z r. 1874 *Prawo polskie w wieku trzynastym*, kde na základě hojného rukopisného materiálu vylíčeno polské právo soukromé, trestní, soudní organizace a soudní řád tak, jak byly v platnosti ve století XIII., a nejhlavnější jeho dílo *Prawo polskie w 14tym wieku* (z r. 1881), v němž mistrovsky vypsán vznik a osudy zákonodárství Kazimíra Velikého, t. zv. statutů Vislického a Piotrkovského. Dílo poslední má důležitost zejména proto, že Kazimírovy statuty až do zániku samostatnosti Polsky byly jediným všeobecným kodexem pro celou Polsku, a že přes to vznik i osudy jejich náležitě nebyly prozkoumány. Statuty Kazimírovými zabýval se Hube skoro celých 40 let, a to od r. 1839, kdy sepsal článek Statuty Krakovské země. (Tygodnik Petersburski, 1839, č. 42 a 44). Před dílem Hubovým sebral všechny vědecké resultáty o zákonodárství Kazimírově jiný neúnavný a velmi zasloužilý učenec Ant. Zik. Helcel,¹⁾ a vydal je se svými vývody v I. díle sbírky *Starodawne prawa polskiego pominiki* (r. 1856). Neopíraje vývodů svých o obsah Kazimírových statutův, pochybil velice Helcel, jak

¹⁾ Důkladnou studii o Helcelovi napsal H. Lisicki pod názvem Antoni Zygmunt Helcel, 1808—1870 (Lvov, 1882, 2 díly, str. XVI., stran 390 a 397). O životě a pracích Helcelových psali Stan. Zborowski v Prawniku Lvovském r. 1870, č. 3. a 4., a Z. C. Dębicki v Krakovském Przeglądě Polském r. 1870.

ukázala práce Alex. hr. Stadnického Przegład krytyczny rozporządzeń tak zwanego Statutu Wiślickiego (ve Varšavě 1860). Šťastnější byl ve studiu svém Hube. Domněnky jeho srovnávají se mnohem více s veškerým materiálem rukopisným než domněnky Helcelovy. Velmi důležité jest dílo Hubovo co do zpracování obsahu statutův. Doplnkem obou jmenovaných spisů Hubových jest třetí práce *Sady, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV. wieku* (ve Varšavě 1886), kde pomocí soudní praxe ukazuje, co se ze zákonodárství Kazimírova zachovalo, a co v život nevěšlo. Ke spisu poslednímu řadí se publikace *Księgi ziemskie i grodzkie wieku XIV. w Polsce* (z r. 1884). Z četných jiných prací Hubových uvádíme ještě *Studia nad kodeksem karnym 1818 roku* (ve Varšavě 1863), zmíněné již dílo *Historja prawa karnego ruskiego*, a zejména spis *O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantyńskiego u narodów Słowiańskich* (vydáno r. 1868 polsky, později charvátsky a r. 1880 s doplňky i francouzsky: Droit romain et gréco-byzantin chez les peuples slaves, v Paříži a v Toulouse) a j.

Helcelovy *Starodawne prawa polskiego pomniki, poprzędzone wywodem historycznokrytycznym t. zw. prawodawstwa Wiślickiego Kazimierza Wielkiego w texcie starych rękopismów krytycznie dobranym* (I. díl v Krakově, 1857) jsou výsledkem práce as 20leté. Svým historickokritickým úvodem zasloužil se Helcel o polskou vědu velice. Ve II. díle týchž Pomníkův (1870) vydal spisovatel kritický památku obyčejového práva polského z XIII. století, kterou před tím r. 1869 vydal pod názvem: Das älteste geschriebene Polnische Rechtsdenkmal profesor Elbingského gymnasia dr. Edwin Volkmann. Nejdůkladnější studie, jakou dosud o památce této máme, vyšla ve Varš. univ. Izv. r. 1887, čís. 5., 6., 7., 8. a 9. a r. 1888 č. 1.—5. Jest to práce Vinaverova Izslėdovanije pamjatnika Poljskago obyčnago práva XIII. věka. V první části podává autor historii vzniku knihy, v druhé systematické sestavení obsažených v ní předpisů právních. Dle Vinavera napsána byla kniha ta od Němce mezi r. 1240 a 1260. Druhá část rozdělena jest na 4 díly: první obsahuje zásady práva politického, druhý mluví o soudnictví a procesu, třetí obsahuje právo trestní, čtvrtý právo soukromé. Kniha zabývá se nejvíce procesem a právem trestním; proto díl 2. a 3. jest největší. — V letech 1835—1836 vydával Helcel časopis Kwartalnik naukowy (který po čtyřech svazcích přestal vycházeti) a uveřejnil v něm několik právnických pojednání. Společně se Lvem Ryszczewským a Ant. Muczkowským účastnil se od roku 1847 vydávání Kodeksu dyplom. polskiego (2 díly, ve Varšavě 1847—1853). Po smrti Helcelově vydal r. 1874 Bobrzyński v Krakově jako 1. svazek Pozůstalých spisů Helcelových *Dawne prawo prywatne polskie, napisane w latach 1849—1853*, spis nedokončený, obsahující kromě vstupné části jen všeobecné zásady a právo věcné.

Po Helcelovi a Hubovi povstala celá řada zdatných pracovníků na poli polského práva. Jako v literatuře ruské, tak i v literatuře polské (a podobně i české) věnována větší pozornost právu veřejnému než soukromému. Kromě spisů povšechných pracováno hlavně monograficky,

zvláště od té doby, co založena Krakovská akademie. Velmi mnoho vykonali Poláci zejména co se týče vydávání právních pramenů. V tom nás daleko předstihli. I v té příčině vyvíjí obsáhlou činnost Krakovská akademie. Četné publikace, obsahující právní prameny, vydali též jednotlivci. V poslední době hledáno systematicky v archivech, vybráno všechno, co se dalo zužitkovati, a publikována řada diplomatův, které ve značné části nahrazují sbírky starší. Dnes máme již zvláštní diplomatické kodexy: *malopolské* (sborník Muczkowského a Ryszczewského, dále Piekosińskiego), *velkopolské* (Raczyńskiego, Zakrzewského), *mazovecké* (T. Lubomirského, Ulanowského), *halickoruské* (Wolańskiego a Liskův, poslední v 8 svazcích) a j., ba i takové, které zahrnují listiny, vztahující se k jistým kostelům, klášterům, městům, jako *Krakovský* (Piekosińskiego), *kapitoly Krakovské* (rovněž Piekosińskiego), *Tyněcký* (Kętrzyńskiego a Smolky), *Mohilský* (Janoty a Piekosińskiego) a j. Ve vydávání listin polských vykonáno vůbec již tolik, že nenlí věc ukončena, postoupila aspoň značně ku předu.¹⁾ Naproti tomu učiněno méně s publikováním soudních zápisů. Veliký význam tohoto druhu právních pramenů pochopili z uvedených již spisovatelů Helcel a Hube, první ve druhém, částečně i prvním svazku *Starod. práva pols. pomn.*, kde obsažen obrovský výběr soudních zápisů Krakovských ze středních věků, druhý, Hube, ve spisech již dotčených *Księgi ziemskie i grodzkie wieku XIV. w Polsce*, 1884 a *Sady, ich praktyka* . . ., 1886, a kromě nich hr. Alex. Stadnicki, známý badatel vnitřních dějin Červené Rusi, kn. Tadeusz Lubomirski (který z knih zemských a městských obsáhlé čerpal pro spisy Rolnicza ludność w Polsce od XV. do XVI. wieku, Bibl. Varš. 1861 a 1862 a *Juryzdykcyja patrymonialna w Polsce*, Varš. 1861) a zejména X. Liske, vydavatel *Akt grodzkých i zemských*. Z posledních publikací soudních knih uvedí sluší zvláště: od Ulanowského vydány nejstarší *soudní knihy Krakovské* z věku XIV., jež tvoří znamenité doplnění díla Helcelova, od Lubomirského *soudní knihy země české* (z Mazovska) z let 1404—1425, od Liska *soudní zápisky halické Rusi* (od XI. do XIV. sv. publikace shora již dotčené Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum t. zw. Bernardyńskiego), od Ulanowského *soudní protokoly velkopolské*, zejména Kaliské z let 1409—1416, od Lekszyckého *Die ältesten gross-polnischen Grodbücher* (2 svazky), od Bobrzyńskiego *Dekreta soudů královských* za Zikmunda I. od r. 1507 do 1531, od Ulanowského (tisknou se) *nálezy soudů dvorských a sněmovních* ze XVI. století, atd. — Právní prameny vydává Krakovská akademie v těchto sbírkách: *Monumenta mediæ ævi historica, Scriptores rerum Polonicarum, Starodawne prawa pols. pomniki* (pokračování ve sbírce Helcelově), *Archivum do dziejów literatury i oświaty w Polsce* a v poslední době zejména v publikaci zv. *Archivum komisji prawniczej*, v jejímž 1. svazku vyšly různé památky menších rozměrů (red. Ulanowského), ve 2. svazku počato s vydáváním různých textů Statutů Kazimíra Velkého (pokračováno bude ve sv. 4.). Ve 3. svazku budou vydány různé

¹⁾ Balzer, O obecnym stanie nauki prywatnego prawa polskiego i jej potrzebách, Lvov, 1887, str. 37.

texty práva polského v dávných polských překladech péčí prof. Piekosińskiego a prof. Malinowského. Komise počala též přípravné práce k *úplnému kritickému vydání* všech starých památek práva polského zákonného i obyčejového až do konce XV. stol. Za tím účelem konal prof. Ulanowski rozsáhlá studia v archivech a knihovnách ve Lvově, v Poznani, v Kórniku, ve Vratislavi a v Berlíně. Rovněž tak zabývá se podobným hledáním prof. Abraham. Komise právnická vydání chce též sněmovní konstituce. S přípravnými pracemi, týkajícími se konstitucí od časů Zikmunda I. do konce panování Zikmunda III. počal prof. dr. Balzer.

Uvádějce ze starších spisovatelů ještě Hofmanna (Obraz rządu i prawodawstwa dawniej Polski, Przegląd Poznański, 1847—49., sv. V., VI., VIII. a IX., a Historia reform politycznych w dawnej Polsce, 1867), přecházíme ke spisovatelům novějším. Jmenování budtež zvláště: W. Dutkiewicz (nar. 1798, býval od r. 1841 profesorem práv na Varšavské hlavní škole), P. Burzyński († 1879, býv. prof. historie práva polského na universitě v Krakově), W. Kętrzyński (nar. 1838, tajemník věd. oddělu bibl. Ossolińských ve Lvově), X. Liske (1838—1891, prof. historie na universitě Lvovské), Ad. Pawiński (nar. 1840, od r. 1875 prof. na universitě Varšavské), Fr. X. Piekosiński (nar. 1844, univ. profesor), M. Bobrzyński (nar. 1849, prof. historie práva pols. a něm. na universitě Krakovské), Stanislav Smolka (nar. 1854, profesor rak. hist. na universitě Krakovské) a z nejmladších hlavně O. M. Balzer (nar. 1858, prof. pols. práva na universitě Lvovské a redaktor Kwartalniku Histor.) a Bol. Ulanowski (nar. 1860, profesor práva církv. a pols. na univ. Krakovské) a j.

Od Wal. Dutkiewicze jest prvý novější systematický přehled soukromého práva polského. Vyšel pod názvem: Prawa cywilne, jakie w Polsce od r. 1347 do wprowadzenia kodexu Napoleona obowiązywały, a kromě toho pod změněným titulem: Program do examinu z historii praw, które w Polsce przed wprowadzeniem kodexu Napoleona obowiązywały (Varšava, 1869). Shora (v kap. I.) uvedli jsme také spis Dutkiewiczův Spostrzeżenia nad historią prawodawstw Słowiańskich przez W. Maciejowskiego wydaną w latach 1832, 1835 (Varšava, 1870). A když pak v letech 1867—71 vydal ve 2 svazcích Petr Burzyński Prawo polskie prywatne, uveřejnil Dutkiewicz r. 1873 (ve Varšavě) Uwagi nad dziełem Prawo polskie prywatne, przez Piotra Burzyńskiego. Jako Dutkiewicz hledí si i Burzyński v díle svém hlavně vylíčení občanského práva posledních dob Polsky. Naproti tomu jest však rozdíl mezi oběma spisovateli co do znalosti zákonův i soudní praxe. U Dutkiewicze jest znalost ta větší, ačkoli z druhé strany pozorovati jest opět u Burzyńskiego větší přípravu theoretickou. Při čtení díla Burzyńskiego jest žádoucí míti dotčenou kritiku Dutkiewiczovu. Kromě hlavního svého díla napsal Burzyński do Rozprav akad. Krak. tato pojednání: O uprawnieniu dzieci nieslubnych według prawa polskiego (sv. III., 1875) a O prawie bliźszości w dawniej Polsce (sv. VI., r. 1877).

Mnohem více pracováno bylo v právu veřejném. Prvé modernější vylíčení starého veřejného práva polského jest od Němce, prof. Roep-

pella,¹⁾ v jeho Geschichte Polens (I. díl v Hamburku, 1840; v Roepellových dějinách pokračuje Caro). Probrána jest tam nejstarší doba státu polského. K XII. století vztahuje se znamenitý spis Smolkův Mieszko Stary i jego wiek, v němž autor vyslovuje mínění, že Polský stát vznikl právě tak jako ostatní slovanské státy z jednotlivých různých plemen slovanských tím, že jeden kníže (Hnězdenský) vynikl nad druhými plemennými knížaty a v rukou svých soustředil největší moc. Zeela jiného mínění jest Piekosiński. Do Rozprav akad. Krak. (sv. XIV., 1881) napsal delší pojednání O powstaniu społeczeństwa polskiego w wiekach średnich i jego pierwotnym ustroju, k němuž družil se celá řada prací, vztahujících se ke vzniku polského státu. Současně s Piekosińským uveřejnil v témž svazku Rozprav (před pojednáním Piekosińskiego) stať o témž předmětu M. Bobrzyński Geneza społeczeństwa polskiego na podstawie kroniki Galla i dyplomatów XII. wieku. Odpovědí na obě pojednání jsou Smolkovy Uwagi o pierwotnym ustroju społecznym Polski Piastowskiej z powodu rozpraw pp. Bobrzyńskiego i Piekosińskiego (tamtéž). Na kritiku Smolkovu (Uwagi) odpověděl Piekosiński v XVI. sv. Rozprav (r. 1883) ve článku Obrona hipotezy najazdu . . . K témuž předmětu vztahují se spisy Piekosińskiego O dynastycznym szlachty polskiej pochodzeniu (který odměněn byl cenou fondu Barczewského za r. 1888) a Poczet najstarszych pieczęci szlachty polskiej. Piekosiński obnovil Lelewelův názor o vzniku polské říše výbojem. Výbojci nebyli však původu jinoplemenného; byli to slovanští Bodrei, kteří, tlačeni jsouce germánskými plemy, přestěhovali se na břehy Wisly a podmanili si tu slovanská plemena. Splýnutím výbojčův i podmaněných vznikl pak polský stát. Piekosiński hlásá též theorii, že polské šlechtické erby pocházejí z run. V Rozpravách akademie vyšly kromě uvedených zejména tyto práce Piekosińskiego: O sądach wyższych prawa niemieckiego w Polsce wieków średnich (XVIII. sv., r. 1885), Uwagi nad ustawodawstwem Wiślicko-Piotrkowskim (Rozpr. ser. II., sv. III., 1892) a j. Jakožto IX. sv. Starod. pr. pols. pomn. vyšly péčí Piekosińskiego materiály k historii německého práva v Polsce (Akta sądu krym. Muszyńskiego, 1647—1765, Akta sądu w Gródku goleskim, 1405 až 1546; kniha opatřena jest úvodem o právu německém v Polsku). Piekosiński opatřil též vydání několika svazků Monument medii aevi, atd. Przegląd Krytyczny přinesl od něho v l. 1874—1877 obšírnější recense spisů Maciejowského, Hubových, Bobrzyńskiego a j.

Michal Bobrzyński vydal r. 1873 po prvě kriticky Nėšavské statuty z r. 1454 pod titulem O ustawodawstwie Nieszawskiem Kazimirza Jagiellończyka. (Proti náhledům ve spise tomto vysloveným povstal Hube v práci vydané r. 1875: Statuta Nieszawskie). Od téhož autora pocházejí pojednání v Rozpravách akademie: O založení vyšszego i nejvyšszego sądu prawa niemieckiego na zamku Krakowskim (IV. sv., 1875) a článek shora již dotčený: Geneza społeczeństwa, stať Karta z dziejów ludu wiejskiego w Polsce (Rocznik akad. 1891—92, str. 153

¹⁾ Od Roepella jsou též tyto spisy, týkající se práva polského: Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechtes im Gebiete des alten poln. Reichs ostwärts der Weichsel, Vratislav, 1857, a Annales Poloniae v Pertzových Monumentech s účastenstvím dr. Arndta.

až 195), dále tyto práce: O dawném pravie polském, jeho nauce i umiejetném badaniu (Varšava, 1873); sv. III. Starod. pr. pols. pomn. (Sbírka zák. Taszyckého), 1874; Wiadomość o kodeksie Aleksego Stradomskiego; Wiadomość o kod. Mikołaja Lubomirskiego (v Przewodn. nauk. i liter. ve Lvově, 1874); Historyja prawa niemieckiego (sv. I., Krakov, 1876); Sejmy polskie za Jana Olbrachta i Aleksandra (Ateneum, Varšava, 1877); Zbiór ortylów magdeburskich (Kórnik, 1876); Jan Ostroróg; Stanisław Zaborowski (studie z polit. literatury XV. v., v Przewodn. nauk. i liter., Lvov, 1877—8); Starod. pr. pols. pomn. sv. V. (literární památky polit. liter. XV. v.); Dzieje Polski w zarysie (Krakov, 1879), atd.

Od Ad. Pawińského pochází znamenité dílo Rządu sejmikowe w Polsce 1572—1795 (ve Varšavě 1888), které jest úvodním svazkem pětidílné publikace Dzieje ziemi Kujawskiej i akta historyczne do nich sluzące. Spisovatel prostudoval systematicky a podrobně veliký materiál pramenný. Ačkoliv autor jedná předem jen o Kujavsku, vztahují se jeho vývody k celému Polsku. Od Pawińského jsou kromě četných spisů historických zejména tyto práce právnické: O pojednaniu w zabójstwie według dawnego prawa polskiego, 1884, a znamenitý rozbor díla Vladimírského-Budanova Německoje pravo v Poljšě i Litvě (v Zap. Akad. nauk v Petr., 1871).

Veliký význam v polském právu má též X. Liske, známý vydavatel bohatého právního materiálu Halické Rusi. (Životopis jeho a seznam prací uvedeny v Kwart. hist. V., 1891). Znamenitými pracemi obohatil právnickou literaturu polskou prof. Oswald M. Balzer. Výtečný jest spis jeho Geneva trybunału koronnego (ve Varšavě 1886), v němž vylčíl autor mistrovským způsobem polské soudnictví XVI. věku. Roku 1889 vyšla v Poznani u Župaňského sbírka různých monografií Balzerových (které před tím v časopisech byly roztroušeny) pod názvem: Studya nad prawem polskiem. Jest to těchto sedm prací: W sprawie słownika wyrazów prawa polskiego, O obecnym stanie nauki prywatnego prawa polskiego i jej potrzebach, Uwagi o prawie zwyczajowem i ustawniczem w Polsce, Laudum Cracoviense, Henryk z Góry i jeho Traktat przeciów Krzyżakom, Początek sądów kapturowych a konečně Kancelarye i akta grodzkie w w. XVIII. Některé z uvedených tuto monografií jsou novým doplněným a rozšířeným vydáním prací dřívějších. Jakožto redaktor Kwartalniku histor. ukládá Balzer práce své též do tohoto časopisu. Vyšlo v něm nejedno cenné pojednání i rozličné kritiky právnických spisů. V Rozpravách akademie (XVI. sv., 1883) vyšel od něho článek: O prawnej i bezprawnej uciezce zbrodniarzów według statutów Kazimierza Wielkiego. Myšlenkou Balzerovou jest Corpus juris Polonici medii aevi. V článku pod tímto názvem (Kwart. hist. V., 1891) navrhol Balzer, aby středověké památky polského práva souborně byly vydány, poněvadž dosavadní vydání (na př. i sbírka *Volumina legum*) jsou neúplná a ne zcela spolehlivá. Ve stati své načrtl zároveň Balzer obšírný program té publikace. Myšlenka jeho bude nyní provedena Krakovskou akademií.

Neobyčejně plodný jest Bol. Ulanowski, který vydal celou řadu právních památek i monografií. Uvádíme od něho tyto publikace: Inscriptiones clenodiales (Star. pr. pols. pomn. sv. VII.), Antiquissimi libri

judiciales terrae Cracoviensis (Star. pr. pols. pomn. sv. VIII. dvě části), Wybór zapisek sądów kaliskich z lat 1409—1416 (Archiwum komisji hist., sv. III.), Materyjały do historyi prawa i heraldyki polskiej (tamtéž), Dokumenty Kujawskie i Mazowieckie przeważnie z XIII. wieku (tamtéž, sv. IV.), Kilka uwag o statutach synodów dyjecezalnych Krak. w XIV. i XV. w. (Arch. kom. hist., sv. V.), O pracach przygotowawczych do historyi prawa kanonicznego w Polsce, Korrectura prawa i procesu Polskiego Jędrzeja Suskiego z Rodstwa, Libri formularum saeculi XV. (Starod. pr. pols. pomn. svazek X.), články v Rozpravách akademie: O prawie azylu w statutach Kazimierza Wielkiego (XX. sv., 1887), Laudum Vartense (XXI. sv., 1888), Zjazdy piotrkowskie z r. 1406 i 1407 i ich uchwały (XXI. sv.), O pokucie publicznej w Polsce (XXIII. sv., 1888), Przyczynek do historyi stosunków pomiędzy Kościołem i Państwem w Polsce w w. XV. (1446, 1447) (XXIV. sv., 1889), atd.

V Rozpravách akademie uveřejnili práce své ještě: Bojarski, Abraham (O justycyaryjuszach w Polsce w XIV. i XV. wieku, sv. XIX., 1887; Statuta synodu prowincjonalnego w Kaliszu z r. 1420, sv. XXII., 1888. Od něho jest také dílo Organizacya kościoła w Polsce do połowy XII. wieku, za něž se mu dostalo ceny Barczewského), Dargun (O źródłach prawa miast polskich w wieku szesnastym, svaz. XXII., 1888 a XXV., 1891), Kętrzyński, Kwiatkowski, Ostrożyński, Potkański a j.

Četné práce z oboru polského práva roztroušeny jsou po různých vědeckých listech, jako jsou Biblioteka Warszawska, Biblioteka Ossolińskich, Rocznik Towarzystwa naukowego Krakowskiego, Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk Poznańskiego, Ateneum, Przegląd Polski, Przegląd krytyczny, Przewodnik naukowy i literacki, Przegląd powszechny, Kwartalnik historyczny a j.

Práve polským zabývalo a zabývá se též mnoho spisovatelů cizích, zejména německých. Velmi bohatá jest německá literatura polského práva, hlavně pokud se týče poměrů slezských a velkopolských. Z větších spisů zasluhuje zvláštní zmínky dílo Verfassung der Republik Polen od S. Hüppe (Berlín, 1867.) Četná bibliografická data o německé literatuře polského práva najdou se v Kwartalniku hist., který přinesl mnoho recensí a kritik.

Z literatury ruské sluší uvést zvláště: N. J. Kostomarova Poslednije gody Rěči Pospolitoj (3. vyd. 2. sv. 1886) a historické práce N. J. Karějeva, spis K. Dunina O Mazoveckom pravě (Varš. univ. Izv., 1876), od V. Mjakotina Krestjanskij vopros v Poljšě v epochu jeja rozdělův (Petr., 1889), universitní přednášky prof. Zigelja o polském právu, jeho pěkný článek Ob učenoj dějatělnosti Gube, a j.

C. Literatura práva jihoslovanského.

Historie práva jihoslovanského nebyla dosud tak horlivě studována jako právní dějiny ruské a polské. Studie, která by obsáhla celý vývoj práva jihoslovanského, ať již veřejného či soukromého, dosud se neob-

jevila, a bude zajisté ještě dlouho trvati, než ku podobné práci dojde. Nejsou dosud vydány kriticky ani hlavnější prameny velice bohatého jihoslovanského práva, a bez nich arci jest zpracování právních dějin nemožné. Nejvíce vykonáno ještě v publikování právních pramenů dalmatských. Jednotlivě objevují se tištěné sborníky charvátsko-dalmatských zákonů již od XVI. a XVII. stol. Uvedeny jsou ve spise Leontovičově Drevněje chorvatodalmatskoje zakonodateljstvo (Zap. imp. Novor. univ., I. sv. r. 1867, též separátně¹⁾), kde zároveň podán jest obzor památek starého charvátsko-dalmatského práva. Některé prameny vydány teprve v tomto století, a většina ještě neuveřejněna. Odkazující k dotčenému spisu Leontovičovu a dole naznačeným pracím Bogišičovým, uvedeme jen právní památky důležitější (zejména ty, které uveřejněny byly teprve po vydání díla Leontovičova).

Dosti pramenného materiálu pro historii charvátsko-dalmatského zákonodárství najde se především v různých sbornících uherských a benátských zákonů z minulého i z tohoto století (na př. u Schwandtnera, Jonya, Kaprinaia, Engla, Fejéra, Endlichera a j.).

Velmi záhy vydán byl Zákoník cara Štěpána Dušana. Uveřejnil jej již Raić ve své Historii r. 1795 a po něm Engel německy v Geschichte von Serbien und Bosnien r. 1801, dále r. 1828 Magarašević v Srbském Letopise, po té (spolu s německým překladem) vydal jej r. 1838 Kucharský v Monum. juris Slov., r. 1851 pak P. J. Šafařík v Památkách dřevního písemnictví Jihoslovanů, r. 1856 Miklošić (Lex Stefani Dušani), r. 1859 Gjorgjević opět v Srbském Letopise. (O novějších vydáních viz níže.)

Brzy objevují se také sbírky různého historického a zároveň právního materiálu, hledící si jen poměrů jihoslovanských, jako Kregljanić (Memorie par la storia della Dalmazia, 1809), Šafaříka (Monumenta illyrica, 1839, Památky hlaholského písemnictví, 1853), Karano-Tvrtković (Srbskii spomenicy, 1840) a j. Mnoho zákonův a nařízení obsaženo v historickém materiálu, který vydáván jest horlivě zvláště od počátku druhé polovice tohoto století. Zásahu v tom směru získal si jmenovitě J. Kukuljević Sakeinski, vydavatel Arkivu za povjestnicu jugoslavensku a hlavní jeho přispěvatelé Rački, Ljubić, Mažuranić a Mesić. Další sbírky vydali: F. Miklošić Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii (ve Vídni, 1858), Medo Pucić Srpski spomenici iz dubrovačke archive (nákladem Srbs. Družtva v l. 1852—62) a Janko Šafařík Srpski istorijski spomenici Mletačkog archiva (Monumenta hist. Serbica archivi Veneti; vyšlo v Glasniku Družtva srbske slovesnosti, sv. XII. a XIII., 1861; sv. XIV. a XV., 1862).

Zákon Vinodolský, sepsaný r. 1288 (v glagolici) a uchovaný v rukopisech ze XVI. stol., vydán byl písmem latinským v charvátském Kole r. 1843, dále ve Vremenniku Obšč. ist. i drevn., pak v publikacích Obščestva ljubitelj drevnej pisjmenosti, založeného r. 1877 v Petrohradě (č. XXV. jako facsimile hlahols. rukopisu a v č. LIV. transkripce,

¹⁾ Přehled jihoslovanského právního materiálu podává zejména Bogišičův spis *Písání zákonů na slovanském jazyku*, 1872. Sr. též nejnovější jeho brošuru *Le statut de Raguse* (Paříž, 1894), kde podána jsou bohatá bibliografická data.

překlad a výklad tohoto zákona z péra J. V. Jagiće). Naposledy vydán byl ve IV. sv. Historickoprávních Monument Jihoslovanské akademie r. 1890. V publikacích řečené Společnosti přátel staré slovesnosti (č. XLIV.) vyšel také statut Polický, psaný bosenskou kyrillicí, který uveřejněn byl již v V. sv. Kukuljevićova Arkivu (r. 1859), a naposledy vydán rovněž ve IV. sv. Historickoprávn. Mon. V Časopise Č. Musea z r. 1854 promluvil o něm Šafařík. V dotčeném Arkivu vydáno bylo více právních i histor. památek, jako Statut ostrova Krka (Veglia) z r. 1388 (Arkiv II., 1852), (který po druhé publikován A. M. Jevrejnovou v Petrohradě, 1888, nákladem Obšč. ljub. drev. pisjm. pod redakcí Jagićeovou), Naredbe Kaptola senjskoga z r. 1380 (Arkiv II.) a j. Kukuljević vydal r. 1861 šestidílnou práci Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, v níž uveřejnil hojný právní materiál, týkající se Charvátska; jinou knihou podobného druhu jsou jeho Monumenta historica Slavorum meridionalium z r. 1863, jejichž materiál vydal pak kritičtější Frant. Rački jako VII. svazek *Historických Monument Jihosl. akad.* V této sbírce akademie (v níž vyšlo již přes dvacet svazků), jakož i ve *Starinách* akademie najde se vůbec mnoho cenného materiálu k právním dějinám jihoslovanským. Zejména pak sluší uvést *Monumenta historicojuridica Slavorum meridionalium*, jež vydává rovněž Záhřebská akademie. V části I., sv. I. z r. 1877 vyšla Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214—1558), a to péčí prof. Jar. Hanela, podobně jako II. sv. téže I. části Statuta et leges civitatis Spalati (r. 1878). Jako III. sv. I. části připravil k tisku prof. Šimon Ljubić Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae, et civitatis et insulae Lesinae (r. 1882—1883). Ve IV. sv. pod redakcí Račkého, Jagiće a Črnčiće vyšly r. 1890 kromě Vinodolského a Polického zákona ještě tyto charvátsky psané zákony: Vrbanský a Krekého ostrova, Kastavský, Vepřinacký a Trsatký. V úvodě před texty umístěna jest vnější historie každé z těchto památek. — Dle slov Letopisu Jihosl. akademie II. sv. (str. 7) chystá se akademie v devadesátých letech vydání diplomatický sborník a sněmy charvátské, slavonské a dalmatské. Doufejme, že slib stane se brzo skutkem.

Mnohé prameny vydali spisovatelé ruští, jako Makušev, Lamanskij, Zigelj, Florinskij a j. (viz níže).

Jako právo ruské tak i jihoslovanské počali dříve vzdělávati cizinci. Nechtějce objem stručného tohoto přehledu zbytečně rozšiřovati, poukazujeme opět na spis Leontovičův Drevněje Chorvato-dalmatskoje zakonodateljstvo, kde příslušná literatura starší jest uvedena. Zmíníme se pouze o dotčeném již právním historiku ruském Alex. Reutzovi, který vydal v Derptě (v Dorpat. Jahrb. I.) r. 1833 studii: Die freien Landgemeinden von Zernahora, Poghizza und andere, r. 1836 (v Žurn. Min. nar. prosv., sv. IX.) stat Blagorodnoje dvorjanstvo v Dalmaciji v srednje věka, a r. 1841 rovněž v Derptě hlavní svůj spis z oboru jihoslovanského práva »Verfassung und Rechtszustand der dalmatinischen Küsten-Städte und Inseln im Mittelalter,« v jehož I. části probírá politické zřízení a vládní formu dalmatských přímořských měst, pojednává o úřednících, státních důchodech, třídách obyvatelstva a j. otázkách,

ve II. části pak mluví o právu občanském a civilním řízení a konečně i o hmotném a formálním právu trestním.

Literatura jihoslovanského práva podaná Leontovičem doplněna jest ve velice obsírné kritice V. Makuševa o spisu L. V. Berezina Chorvatija, Slavonija, Dalmacija i Vojennaja Granica (Petrohrad 1879, 2 sv.), uveřejněné v Žurn. Min. nar. prosv. r. 1881 (sv. CCXIII.), dále v kritice též ož spisovatele o Jirečkových Bull. dějinách (tamtéž, r. 1878, sv. CXCVI. a CXCVII.), v Jirečkově stati »Südslawen« v časopise Jahresberichte der Geschichtswissenschaft, vydávaném od Jastrowa (roč. XV., 1892, oddíl III., str. 196—220), kde vedle literatury historické podán jest i přehled spisů právnických, a ve spisech Bogišićových O nėsložnoj seljskoj semje u Serbov i Chorvatov (tamtéž, r. 1885, sv. CCXXXVII.) a D'une forme particuliere de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (v Revue de droit international et de législation comparée v Bruselu a pak separátně r. 1884 v Paříži). Poslední spis vyšel v srbském překladě Jov. Aćimoviće r. 1884 v Bělehradě pod názvem O obliku nazvanom inokoština u seoskoj porodici Srba i Hrvata. Bogišić jest vůbec jeden z předních slovanských právníků. Již v kapitole II. ukázali jsme na jeho význam ve slovanském právu a jmenovali jsme dva nejdůležitější jeho spisy, vztahující se k právu obyčejovému. Kromě nich a kromě dvou prací shora naznačených mají zvláštní důležitost ještě některé menší jeho práce, vydané v různých jazycích. Doplňkem úvodu ke Zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena jest knížka Po povodu statji g. Leontoviča Zamětki o razrabotkě običjnago prava, kde způsobem všeobecně přesvědčivým dokazuje, jak prof. Leontovič neporozuměl kritisované publikaci. Rusky napsal Bogišić též článek o právním názvosloví, který r. 1887 vyšel v Bělehradě pod názvem Technički termini u zakonodavstvu (přel. N. Dučić) Před tím vydal (již roku 1876) charvátsky ve Spljetu podobnou brožuru Stručno nazivlje u zakonima. V kap. II. dotkli jsme se též spisů jeho O naučnoj razrabotkě istoriji slavjanskago prava a Osvrt na radnje o običajnom pravu u Rusiji a v kapitole této spisů Pisani zakoni na slovenskom jugu a Le statut de Raguse. Jako zvláštní otisk ze srbského listu Pravnik vyšlo pojednání Polcžaj porodice i nasljedstva u pravnoj sistemi. (Recensi o obou pracích posledních přinesl náš Právník před krátkou dobou.) Z četných jiných menších studií Bogišićových uvádíme zejména stať Glavnije erte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku (Rad Jihosl. akad., sv. V., 1868) a článek Stanak po dubrovačkome zakoniku od 1272 godine (Glasnik srpskog učenog Društva, sv. XLIV., r. 1877). V posledních letech přinášejí práce jeho též různé časopisy francouzské. Z vydavatelské činnosti Bogišićovy sluší uvéstí Acta conjurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663—1671): 1888, 19. sv. Hist. Monum. Jihosl. akad. Tato sbírka Bogišićova, pořizená z Pařížských archivů, jest důležitým doplňkem ke sbírce listin vyd. r. 1873 Račkým o zbouření uvedených magnátů. K témuž předmětu vztahuje se práce Lopašićova Nekoliko priloga za poviest urote P. Zrinskoga i Fr. Frankopana. (Star. Jihosl. ak., XV., 1883.)

Význam Bogišićův v literatuře slovanského práva nebyl dosud ná-

ležité oceněn. Bogišić ukázal ve studiu práva slovanského (zvláště jihoslovanského) na nové cesty. Jsa odchovancem právní školy historické, která právo jakožto národní produkt srovnává s jazykem, provedl analogii do všech důsledků. Kdežto němečtí právní historikové věnují pozornost pouze právu obyčejovému minulých věků, obrátil se Bogišić ke studiu obyčejů souvěkých, podnes v lidu žijících. Jako v souvěkých nám nářečích našeho jazyka, praví, se vyskytují formy, které, jestliže kriticky se jich užije, pomáhají objasniti dějiny daného jazyka i pro takovou dobu, z níž neexistují písemné památky, právě tak možno najíti v nynějším prstonárodním životě stopy dávnějších právních forem, než které se uchovaly v nejstarších právních dokumentech. Jako velice prospěly vědeckým studiím o jazyku prstonárodní slovníky a jiné sbírky prstonárodního materiálu (sborníky písní, pověstí, pověr atd.), právě tak materiály dnešního obyčejového práva, jsou sebrány náležitým způsobem, mohou býti prospěšny nejen co do národa, u něhož se vyskytují, nýbrž pomocí srovnací metody i pro právo různých jiných národů. — Velice se proslavil Bogišić také sepsáním Černohorského zákonníka Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru z r. 1888, který přeložen byl do frančiny od Rud. Daresta a Alb. Riviéra (Code général des biens pour la principauté de Montenegro de 1888, Paříž, 1892), do němčiny od Ad. Sheka (Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro, Berlín, 1893) a nejnověji do španělštiny od Gustava la Iglesia. Francouzský i německý překlad opatřeny jsou pěknými úvahami o zákonníku. Dobrou studii napsal o něm německy též Dickel (přel. do frančiny od Brissauda). Různé slovanské i jinოსlovanské časopisy přinesly o něm četné recenze a kritiky, jež uvedeny jsou zejména ve francouzském i německém překladě.¹⁾

Vedle Bogišiće uvéstí sluší několik historiků, kteří mnoho vykonali pro jihoslovanské právo. Byl to především neobyčejně pilný a veleučený pracovník Záhřebské akademie Franjo Rački († 13. února 1894), který obohatil charvátskou literaturu mnohými cennými historickými a historickoprávními pracemi. Roku 1861 vydal spis Odlomei iz državnoga prava hrvatskoga, r. 1867 knihu Rieka prama Hrvatskoj, v Radu pak a Starinách Jihosl. akad. uveřejnil celou řadu znamenitých studií, z nichž vytknouti jest zvláště tyto: Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevina (XVII. sv., 1871), Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku (XXIV. sv., 1873; XXVII. sv., 1874; XXX. sv., 1875; XXXI. sv., 1875), Nutarnje stanje Hrvatske prijie XII. stoljeća (LXX. sv., 1884; XCI. sv., 1888; XCIX. sv., 1890; CV. sv., 1891) a četné jiné. Vydavatelské činnosti Račkého dotkli jsme se již shora.

Jako vydavatel listin o poměrech mezi jižním Slovanstvem a republikou Benátskou vyvinul velikou činnost Šimon Ljubić. (Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike a Commissiones et relationes Venetae více než 10 svazků.) Od něho jest také rozprava ve Starinách (VI., str. 157—255) Razvod Istarski u talijan-

¹⁾ Podrobnější přehled prací Bogišićových a ocenění jeho činnosti ponecháváme si do zvláštní statě.

skom i latinskem jeziku, dále články v Radu (LIII. a LIV. sv., 1880) O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti, a mn. j.

V Radu uveřejněny byly vůbec zejména tyto právnické články: od M. Brašnice: Župe u hrvatskoj državi za narodne dinastije (XXV. sv., 1873), Municipija u hrvatskoj državi za narodne dinastije (XXXII. sv., 1875); — od Božidara Petranoviće: O osveti, mirenju i vraždi po negdašnjemu srbsko-hrvatskome pravnom običaju (VI. sv., 1869), O robstvu. Po srbskim spomenicima i statutima prim. dalmat. gradova (XVI. sv., 1871), O pravu nasljedstva kod Srba (XXIII. sv., r. 1873), O kmetstvu po srbskom uobičajnom pravu, po ustanovama Dušanova zakonika i po statutima dalmatinskih gradova (XXX. sv., 1875). Od Petranoviće přinesl též list »Pravdonoša,« založený v Zadru r. 1851 kromě dlouhé rozpravy Zakoni i ustanove dalmatinskih gradova texty jednotlivých statutů, jako Polického a j.; — od J. Hanela Právní život u spljetskoj obćini (LIV. sv., 1880); — od J. Liebaldy-Ljubojeviće Prísiega u našem narodu (XVI. sv., 1871); — od Kosty Vojnoviće Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonarstvo (XCVI. sv., 1889), O državnom ustrojsvu republike Dubrovačke (CV. sv., 1891; CXIV. sv., 1893).

Z oboru veřejného práva jihoslovanského uvádíme dále zvláště tyto spisy pocházející vesměs od spisovatelů domácích: Vukotinovič Farkas R. Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio (Záhřeb, 1845), Tkalac Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien (Lipsko, 1858), Utěšenovič Die Militär-Gränze und deren Verfassung (Víděň, 1861), Kvaternik Das historisch-diplomatische Verhältnis des Königreiches Croatien zu der ungar. Stephanskronen (Záhřeb, 1861), Matkovič Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnĭh i duševnĭh odnošajih (dílo sepsané k vyzvání kr. charvátsko-slavonské vlády; Záhřeb, 1873) a j.

Ze spisů, pocházejících od autorů německých, resp. maďarských, stůjítež zde: Neugebauer, Die Südslaven und deren Länder in Beziehung auf die Geschichte, Cultur und die Verfassung (Lipsko, 1851), Maylath, Geschichte der Magyaren (1852), Szalay, Geschichte Ungarns (1866) a Zur ungarisch-kroatischen Frage (Pešť, 1863) a j. Z literatury francouzské uvádíme dílo Picotovo Les Serbes de Hongrie, leur histoire, leurs privilèges, leur église, leur état politique et social (Praha-Paříž, 1873).

Co se týče specielně literatury srbského práva, dlužno kromě několika málo samostatných knih hledati jednotlivé příspěvky hlavně v časopise Právník, v Glasniku srpskog učenog Društva a nyní i v publikacích nedávno založené Akademie. V Glasniku vyšly kromě jiných tyto rozpravy, týkající se srbského práva: od Svetozara Niketiće Istorijski razvitak srpske crkve (Glas. nová serie sv. X. a dále sv. XXI.); od Alex. S. Jovanoviće Zadruga po propisima našeg građanskog zakonika (XXXVI. sv., 1872); od J. Jastrebova s úvodem P. J. Srečkoviće Podatci za istoriju crkve u staroj Srbiji (Gl. XL. sv., 1874; XLII. sv., 1875); od K. Jirečka Ugovor Stefana Prvovenčanoga s Dubrovčanima (XLVII. sv., 1879) a j. pojednání, týkající se historie a právních poměrů srbských. Pojednání historická, týkající se též práva,

najdou se kromě toho i v Godišnjici fondu Čupičova (v Bělehradě), v Letopisu Srbské Matice, v měsíčníku Otadžbina, zaslém r. 1892 a j.

V I. čísle Glasu Srbské akademie vydal r. 1887 známý polyhistor srbský, bývalý ministr a vyslanec Stojan Novaković znamenitou právní studií Pronijari i baštinići, v níž vychází sice od výsledků nabytých ruskými učenci o právní formě pronije, ale dospívá k věcem novým. V čís. XXIV. Glasu r. 1891 jest výňatek z díla Novakovičova Narod i zemlja u staroj srpskoj državi pod názvem »Selo.« K obsírnému dílu svému Narod i zemlja koná autor přípravy již po více let. Kromě uvedených již dvou prací, sem spadajících, vydal Novaković v Nastavniku r. 1892 a též separátně pod názvem »Grad, trg, varoš« malou část z většího pojednání Gradovi i trgovi u staroj srpskoj državi, které bude pendantem k práci Selo. Z menších rozprav Novakovičových uvádíme: Služba logoteta u staroj srpskoj državi (Bělehrad, 1886), Udava ili samovlasno apšenje za dug u starome srpskom zakonodavstvu i u narodnim običajima (v časopise Právník, též separátně), Srpska baština u starijim turskim zakonima (separ. otisk z Právníka) a j. Stojan Novaković vydal též r. 1870 Zakonik Stefana Dušana (referát o jeho vydání v Radu Jihosl. akad. sv. XV., 1871, od dr. Gj. Daničiće), jehož rozbořem zabýval se již Maciejowski ve své Historii prawod., Palacký v Čas. Čes. Musea 1837 (srov. shora kapitolu I.) a po nich pak spisovatel jihoslovanský N. Krstić (v Glas. Družtva srb. slov., sv. VI., 1854). Pod názvem Zakonnik carja Stefana Dušana (seš. I., Petrohrad 1872) vydal tuto právní památku též prof. F. F. Zigelj a naposledy Tim. Florinskij ve spise Pamjatniki zakonodatělnoj dějatělnosti Dušana, carja Serbov i Grekov. Chrisovuly. Serbskij Zakonnik. Sborniki vizantijskich zakonov. (Kijev, 1888.) Ve studii své¹⁾ dospěl prof. Florinskij k tomuto výsledku: Zákonodárství Dušanovo skládá se ze srbské (t. j. částečně změněné a dle srbských potřeb doplněné) kodifikace byzantského práva ve formě výtahu ze Syntagmy Matěje Vlastara a t. zv. Zákona císaře Justiniana a pak ze Zákonníka nazv. Dušanovjĭm, který obsahuje srbské zákony (domácího, slovanského původu) jakožto doplněk byzantského zákonodárství. Zákonník nezaváděl právo nové, nýbrž utvrzoval změny státního a společenského ústrojí Srbska, které se během dvou století vyvinuly. Jiného náhledu o poměru byzantského práva k Zákonníku Dušanovu jest Zigelj. Dle něho neměly vedle sebe Zákonník (Dušanův) a zkrácená Syntagma spolu se Zákonem čís. Justiniana závaznou moc. Poslední dvě sbírky byly významu jen polooficielního a vznikly pouze z iniciativy Dušana, který hleděl na ně nikoli jako na zákony, nýbrž jako na spisy neobvyčejně poučné pro srbské právníky.

Kromě naznačeného hlavního díla napsal Florinskij ještě různé jiné práce, náležející v obor historie a práva jihoslovanského. Přípravou ke zmíněnému velkému dílu byly tyto jeho spisy: Afonskije akty i fotografickije snimki s nich v sobranijach P. J. Sevastjanova (r. 1880), dále dvojsvazková studie Južnyje Slavjaně i Vizantija vo vtoroj četverti XIV. věka (1882) a menší práce Političeskaja i kuljturnaja bornja na grečeskom vostokě v pervoj polovině XIV. věka (1883). Zmíniti se sluší

¹⁾ Znamenitou recenzi podal prof. F. F. Zigelj.

též o důkladných jeho kritikách o různých spisech, jež se týkají jihoslovanských poměrů (na příklad Konstantin Porfyrorodnyj kak pisatelj o južnych Slavjanach před sudom novějšej kritiki, v Žurn. Min. nar. prosv., sv. CCXV., 1881 a j.).

Ruští spisovatelé zabývali a zabývají se vůbec velmi mnoho historií a právem jihoslovanským. Jsou to (vedle jmenovaného již Florinského) zvláště: Popov, Majkov, Giljferding, Makušev, Leontovič, Lamanskij, Sokolov, Zigelj, Pavlov, Vasiljevskij, Uspenskij, Smirnov, Rovinskij, Vladimírskij-Budanov, Grot a j. Vynikajícím pracovníkem v oboru historie jihoslov. jest z českých spisovatelů Konst. Jireček.

Majkov napsal důležitý spis Istorija serbskago jazyka po pamjatnikam, pisannym kirillicej, v svjazi s istorijej naroda (Moskva, 1857) a různé statě j. O zemelnoj sobstvennosti v drevněj Serbiji (Čtěníja Obšč. ist. i drevn., 1860, kn. I.), Čto takoje pronija v drevněj Serbiji (Čtěníja, 1868, kn. I.), Sud prisjažnych u južnych Slavjan (Russ. Slovo, 1861) a j.

Od Giljferdinga jsou Pisjma ob istoriji Serbov i Chorvatov. (Sobr. soč. I. a II. sv.; sr. zvláště Istoričeskoje pravo Chorv. naroda. Vengrija i Slavjaně.)

V. Makušev vydal Matěrijaly dlja istoriji diplomatičeskich snošenij Rossiji s Raguzskoju respublikoju s Petra Vel. (1865, ve Čtenijach Mosk. Obšč. ist. i drevn.), Zadunajskije i Adrijatičeskije Slavjaně (Petrohrad, 1867), Izslėdovanija ob istorič. pamjatn. i bytopis. Dubrovnika (Petrohrad, 1867, Zap. imp. akad. nauk), Italjanskije archivy i chranjaščijesja v nich matěrijaly dlja slavjanskoj istoriji (Petr. 1870—71, Zap. imp. ak. nauk), Bolgarija v koncě XII. i pervoj polovině XIII. věka (Varš. univ. Izv. 1872 č. 3.), Istoričeskije pamjatniki južnych Slavjan i sosědnich jim narodov, izvleč. iz italjanskich archivov i bibliotěk (tamtéž, 1874., č. 1.—6.), O proniji v drevněj Serbiji (Žurn. Min. nar. prosv., 1874, září) atd.¹⁾

Od prof. Leontoviče jsou studie O značeniji vervi sravniteljno s zadrugoju jugozapadnych Slavjan (1867) a zejména pak Drevněje chorvato-dalmatskoje zakonodatělstvo (1868), kde rozbírá spisovatel zvláště tři typické zákony: Vinodolský statut, zákony města Záhřeba a Polický statut. Výkladu těchto zákonů předchází obzor památek starého charvátsko-dalmatského práva.

Důležité příspěvky ke stykům Benátské signorie s Řeky, Slovany a Tureckou portou obsaženy jsou v publikaci Vlad. Lamanského Secrets d'état de Venise (sv. 12. Zápisek hist. filol. fak. Petrohr. univ., 1884).

Činnosti prof. Zigelja i známé trojice ruských byzantinistů (Pavlova, Vasiljevského a Uspenského) dotkli jsme se již s hora. Od Uspenského o jmenovati sluší zvláště spisy: Obrazovanije vtorago Bolgars. carstva (Oděssa, 1879), Značenije južnoslavjanskoj i vizantijskoj proniji (ve Sborniku statěj po slavjanověděniju Lamanského), K istoriji krestjanskago zemlevladěníja v Vizantiji (Žurn. Min. nar. prosv., r. 1883, sv. CCXXV.), Značenije vizantijskich zanjatij v izučeniji sredněvěkovej

istoriji (Zap. Novor. univ., 1875, sv. XVI.), Očerki po istoriji vizantijskoj obrazovannosti (v Petrohradě, 1892) atd.

Od J. A. Smirnova jsou zejména tato díla: Očerki istoriji chorvats. gosudarstva do podčíněníja ugarskoj koroně (Uč. Zap. imp. Kaz. univ. 1880), Zemlevladěníje v Chorvatiji i Dalmaciji v X.—XI. věkch (Žurn. Min. nar. prosv. sv. CCXXXV., 1884) a Otnošenija Veněciji k gorodskim obščinam Dalmaciji s XII. do pol. XIV. věka. 1881, a 1884, 2 sv.) Samostatným studiem vyniká druhý svazek díla Otnošenija Veněciji. Autor neomezil se na tiské materiály, nýbrž použil i pramenů nevydaných.

Vladimírskij-Budanov napsal do Žurn. Min. nar. prosv. (r. 1881, sv. CCXIV.) článek Neizdannye zakony jugozapadnych Slavjan.

Co se týče literatury bulharské, dlužno uvésti kromě spisů Pavlova a Uspenského zvláště Dějiny Bulharska od Konst. Jirečka (česky, něm. a rusky), dílo M. S. Drinova Južnyje Slavjaně i Vizantija v X. věkě (Čtěníja Obšč. ist. i drevn., 1875, III. sv.), spis M. J. Sokolova Iz drevněj istoriji Bolgar (Petrohrad, 1879), díla Vasiljevského: Matěrijaly dlja vnutrenněj istoriji vizantijskago gosudarstva (Žurn. Min. nar. prosv. 1879, sv. CCII. a 1880 sv. CCX.), velice důkladnou kritiku o spisu Uspenského Obrazovanije vtorago Bolgars. carstva, Obnovlenije Bolgarskago patriaršestva pri carě Joanně Asěně II. v 1235 g. (Žurn. Min. nar. prosv. 1885, sv. CCXXXVIII.), dotčený již spis Zakonodatělstvo ikonoborcev atd., od Skabalanoviče dílo Vizantijskoje gosudarstvo i cerkov v XI. věkě (v Petrohradě, 1884) a jiné spisy jiných spisovatelů. Mnoho prací obsaženo jest v učených publikacích, jako jest Periodičesko Spisanije a Sbornik bulharského ministerstva vyučování.

¹⁾ Seznam prací Makuševa viz ve Varš. univ. Izv. 1879, č. 3.

Maurycius Orgelbrandt
Warszawa

Kraków

Banckie : Historia prawa polskiego. Warszawa
1850. 57. 60.

To Prawo prywatne polskie. Warszawa
1851. 34. 72

To Uwagi o potrzebie nauki prawa warszawa
1814. 5

Bobrzyński : Historia prawa niemieckiego
wraz z historią prawa tegoż w
Polsce. Kraków 1876. 2/3

Lukowski : Instrukcja w sprawie dyspens
matrimonialnych

Dutkiewicz W. : Prawo hipoteczne w Kró-
lestwie polskiem. Warszawa 1850.

Mube : ustawa dwukrotno kanonikerna
miejskiego. Warszawa 1891. 3/4

Dutkiewicz : O mianowaniu prawni-
ków w sprawie w Polsce 1/3

Kasparek : uwagi polaków w sprawie
prawa 1/2

Marcjowski : Historia rzymskiej. Warszawa
1844. 3/4